

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

*Autentiškas vertimas
Vyriausybės kanceliarijos
Administravimo departamentas
2020 03 10*

KETVIRTASIS SKYRIUS

BYLA DRÉLINGAS PRIEŠ LIETUVĄ

(Peticija Nr. 28859/16)

SPRENDIMAS

STRASBŪRAS

2019 m. kovo 12 d.

GALUTINIS

2019-09-09

Šis sprendimas tapo galutinis pagal Konvencijos 44 straipsnio 2 dalį. Jame gali būti daromi redakcinio pobūdžio pataisymai.

Byloje Drėlingas prieš Lietuvą,

Europos Žmogaus Teisių Teismas (Ketvirtasis skyrius), posėdžiaujant kolegijai, sudarytai iš:

pirmininkės Ganna Yudkivska,
teisėjų Paulo Pinto de Albuquerque,
Faris Vehabović,
Egidijaus Kūrio,
Iulia Antoanella Motoc,
Carlo Ranzoni,
Péter Paczolay

ir *skyriaus kanclerės* Marialena Tsirli,
po svarstymo uždarame posėdyje 2019 m. sausio 29 d.
skelbia tą dieną priimtą sprendimą:

PROCESAS

1. Bylą prieš Lietuvos Respubliką pradėjo Lietuvos pilietis Stanislovas Drėlingas (toliau – pareiškėjas), kuris 2016 m. gegužės 18 d. Teismui pateikė peticiją (Nr. 28859/16) pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 34 straipsnį.

2. Lietuvos Respublikos Vyriausybei (toliau – Vyriausybė) atstovavo jos atstovė K. Bubnytė-Širmenė.

3. Pareiškėjas skundėsi, kad jo nuteisimas už genocidą pažeidė Konvencijos 7 straipsnį visų pirma todėl, kad nacionalinių teismų platus šio nusikaltimo išaiškinimas neturėjo pagrindo pagal tarptautinę teisę.

4. 2018 m. sausio 29 d. peticija buvo perduota Vyriausybei.

FAKTAI**I. BYLOS APLINKYBĖS**

5. Pareiškėjas gimė 1931 m. ir gyvena Utenoje.

A. Istorinis kontekstas

6. Istorinio konteksto santrauka pateikta byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35343/05, §§ 11–14, ECHR 2015.

B. Partizanai A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“

1. A. R. „Vanagas“

7. Adolfas Ramanauskas, slapyvardžiu „Vanagas“ (toliau – taip pat A. R. „Vanagas“), gimė 1918 m. JAV. 1921 m. jo šeima grįžo į Lietuvą. Jis buvo mokytojas.

8. Kaip nustatyta nacionalinių teismų, A. R. „Vanagas“ ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviu – Lietuvos partizanų – tapo 1945 m. birželio 25 d. Iš pradžių jis vadovavo partizanų būriui, vėliau tapo partizanų bataliono vadu, vėliau rinktinės vadu, o nuo 1948 m. spalio ėjo Pietų Lietuvos srities vado pareigas. 1949 m. buvo įsteigta visos Lietuvos partizanų organizacija – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (LLKS). 1949 m. vasario 16 d. ši organizacija priėmė deklaraciją, paskelbusią, kad LLKS Taryba „yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai“. Tais pačiais metais visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime A. R. „Vanagas“ buvo paskirtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) Tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotoju, o tais pačiais metais vėliau išrinktas LLKS gynybos pajėgų vadu. 1951 m. A. R. „Vanagas“ tapo LLKS Tarybos prezidiumo pirmininku.

9. 1956 m. jis buvo sulaikytas ir kankinamas, o 1957 m. nuteistas mirties bausme ir sušaudytas (taip pat žr. šio sprendimo 20–31 punktus).

10. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1991 m. kovo 19 d. nutartimi A. R. „Vanagas“ buvo reabilituotas.

11. 1997 m. „Vanagas“ po mirties buvo pripažintas ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviu ir jam suteiktas kario savanorio teisinis statusas.

12. 1998–1999 m. jam suteiktas dimisijos brigados generolo laipsnis (po mirties) ir skirti valstybės apdovanojimai.

13. 2003 m. spalio 16 d. Seimas A. R. „Vanagai“, kaip 1949 m. vasario 16 d. LLKS deklaraciją pasirašiusiam asmeniui, suteikė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro statusą.

14. Be to, Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad 2018 m. kovo 6 d. suėjo A. R. „Vanago“ 100-osios gimimo metinės, pabrėždamas partizanų judėjimo svarbą kovojant su sovietų okupacija, siekdamas pagerbti šią Lietuvos tautai svarbią istorinę asmenybę, 2018 metus paskelbė Adolfo Ramanausko „Vanago“ metais.

15. 2018 m. lapkričio 20 d. Seimas pripažino, kad partizanų vadas A. R. „Vanagas“ buvo kovojančios su okupacija Lietuvos valstybės vadovas. Tais pačiais metais buvo aptikti jo palaikai ir jis palaidotas surengus valstybinių laidotuvių ceremoniją.

2. B. M., slapyvardžiu „Vanda“

16. Birutė Mažeikaitė, slapyvardžiu „Vanda“ (toliau – taip pat B. M. „Vanda“), gimė 1924 metais. Nuo 1945 m. ji buvo Dainavos

apygardos partizanų ryšininkė, Dainavos apygardos partizanė. Ji buvo A. R. „Vanago“ žmona.

17. 1956 m. ji buvo sulaikyta, o 1957 m. teismo sprendimu deportuota (taip pat žr. šio sprendimo 20–32 punktus).

18. Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas ją reabilitavo 1989 m. rugsėjo 18 d.

19. 1998 m. B. M. „Vanda“ pripažinta ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyve.

C. Pareiškėjo karjera MGB-KGB ir jo nuteisimas už genocidą

1. Pareiškėjo statusas Lietuvos SSR MGB-KGB

20. Kaip nustatyta nacionalinių teismų, dvejus metus nuo 1950 m. kovo mėn. pareiškėjas mokėsi Lietuvos SSR (toliau – LSSR) valstybės saugumo ministerijos (MGB) mokykloje Vilniuje. Po šios mokyklos baigimo 1952 m. jam suteiktas karininko – leitenanto – laipsnis ir jis paskirtas į LSSR MGB 2 „N“ valdybą, kurios pagrindinė funkcija buvo kova su nacionaliniu pasipriešinimo judėjimu. Pažymėtina, kad skyriui, kuriame ir dirbo pareiškėjas, buvo pavesta sekti lietuvių nacionalinio pogrindžio dalyvius ir vadovybę. Nuo 1952 m. pareiškėjas taip pat buvo SSRS komunistų partijos narys.

21. A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo metu 1956 m. pareiškėjas buvo LSSR KGB (kuris buvo MGB funkcijų perėmėjas; žr. šio sprendimo 51 ir 54 punktuose nurodytos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties 24 punktą) vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, turėjo vyresniojo leitenanto laipsnį.

2. Partizanų A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo operacija

22. Lietuvos SSR VSK (KGB) Ministrų Tarybos pirmininko SSRS VSK (KGB) Ministrų Tarybos pirmininkui teiktame 1956 m. spalio 18 d. pranešime, kuriuo buvo remiamasi pareiškėjo baudžiamojoje byloje, teigiama, kad nuo 1945 m. A. R. „Vanagas“ aktyviai dalyvavo „buržuaziniame“ „nacionalistiniame pogrindyje“. Šiame rašte taip pat pabrėžtas A. R. „Vanago“ vaidmuo LLKS, kuriame jis galiausiai buvo paskirtas gynybos pajėgų vadu ir jam suteiktas karinis generolo laipsnis (taip pat žr. šio sprendimo 8 punktą). Nors A. R. „Vanagas“ ir jo žmona B. M. „Vanda“ slapstėsi, šį laipsnį jis išsaugojo iki jo sulaikymo dienos.

23. Rašte taip pat buvo teigiama, kad pagal SSRS KGB parengtą „banditizmo likučių Respublikoje likvidavimo“ planą „ypatingas dėmesys“ ir „didžiausia svarba“ buvo skirti A. R. „Vanago“ paieškai ir sulaikymui. Pranešime pažymėta, kad 1950–1953 m. dalis „banditų gaujų“ likviduota. Tačiau A. R. „Vanagas“ ir jo žmona suėmimo išvengė judėdami Lietuvos teritorijoje. Dėl to iš kvalifikuotų KGB čekistų buvo sudaryta operatyvinė grupė, nuolat ieškanti A. R. „Vanago“. Vien 1956 m. A. R. „Vanago“ ir jo

šeimai ieškoti iš viso buvo užverbuota trisdešimt agentų. Kauno ir Merkinės apylinkės, kuriose galėjo pasirodyti A. R. „Vanagas“ ir jo sutuoktinė, buvo stebimos patikimų ir kvalifikuotų agentų; kitose vietose, kur jis taip pat galėjo pasirodyti, buvo taikomos aktyvios priemonės, įskaitant bendradarbiavimą su Vidaus reikalų ministerijos ginkluotomis pajėgomis, kad A. R. „Vanagas“ neturėtų galimybės įsirengti naujos slėptuvės.

24. Šiame rašte taip pat nurodyta, kad 1956 m. spalio 11 d. vienas iš agentų – „Ž“ – pranešė saugumo tarnyboms, kad A. R. „Vanagas“ ir jo žmona B. M. „Vanda“ nakvos jo namuose Kaune. Tą pačią dieną buvo suplanuota jų sulaikymo operacija.

25. Iš sulaikymo plano matyti, kad sulaikymui atlikti buvo sudarytos dvi sulaikymo grupės: pirmoji grupė, kurią sudarė šeši operatyviniai darbuotojai ir kurie vadovavo majoras J. O., turėjo laukti automobilyje apytiksliai už 200 metrų nuo „Ž“ namo Kampo gatvėje; antroji grupė, kurią sudarė šeši operatyviniai darbuotojai ir kurie vadovavo majoras N. D., turėjo būti kitame automobilyje Algirdo gatvėje, apytiksliai 300 metrų atstumu nuo namo. Kaip vėliau nustatyta byla nagrinėjusiam teisme, pareiškėjas buvo įtrauktas į antrąją sulaikymo grupę (žr. šio sprendimo 38 punktą). Turėjo būti užtikrintas abiejų sulaikymo grupių radijo ryšys ir namo bei aplinkinių objektų (geležinkelio bėgių, tiltų ir kt.) stebėjimas. Plane taip pat buvo numatyta, kad A. R. „Vanagą“ ir B. M. „Vandą“ galėjo sulaikyti bet kuri grupė, atsižvelgiant į tai, kurioje gatvėje jie pasirodys. Taip pat buvo nurodyta, kad papildomus nurodymus toje operacijoje dalyvavusiems agentams duos LSSR VSK (KGB) pirmininko pavaduotojai.

26. Remiantis KGB dokumentais, 1956 m. spalio 12 d., apytiksliai 8 val. 30 min., A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ išėjo iš „Ž“ namo Kaune. Einančius Kampo gatve juos sulaikė KGB pareigūnai. Jie su savimi turėjo du pistoletus ir du antspaudus „LLKS Prezidiumas“ ir „LLKS ginkluotųjų pajėgų štabas“, netikrus pasus ir kitus dokumentus. Sulaikyti A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ buvo nuvežti į Vilnių ir apie 14 val. įkalinti Lietuvos SSR KGB kalėjime Vilniuje.

27. 1956 m. spalio 15 d. Lietuvos SSR VSK Ministrų Tarybos pirmininkas LSSR komunistų partijos Centro komiteto sekretoriui parengė specialią ataskaitą, kad sulaikius A. R. „Vanagą“ „užbaigta lietuvių buržuazinių nacionalistų (banditų) formuočių vadeivų likvidacija“.

28. 1956 m. spalio 18 d. pažymoje (žr. šio sprendimo 22 punktą) taip pat konstatuota, kad „A. R., paskutinio lietuvių nacionalistinio pogrindžio vadeivos, sulaikymu Respublikoje visiškai užbaigta buvusių lietuvių buržuazinių nacionalistų „banditų formuočių“ vadeivų likvidacija“.

29. KGB ligoninės Vilniuje gydytojų 1956 m. spalio 15 d. akto duomenimis, A. R. „Vanagas“ į šią ligoninę 1956 m. spalio 12 d. 16 val. 30 min., pristatytas ypač sunkios būklės. Jis buvo nesąmoningas, pulsas vos juntamas, raumenų traukuliai. Atlikus medicininę apžiūrą A. R. „Vanagui“ konstatuotos šešios durtinės žaizdos dešinėje akiduobėje, pilvo sužalojimai, didelė plėštinė žaizda ant mašnos; nebebuvo abiejų kiaušinėlių. Būklei

stabilizuoti jam buvo perpiltas kraujas ir atlikta chirurginė operacija. Gydytojai teigė, kad, jei leis sveikatos būklė, A. R. „Vanagas“ galėtų būti tardomas po 2–3 savaitių.

30. 1956 m. spalio 13 d. KGB sprendime dėl „Vanago“ sulaikymo, be kita ko, buvo nurodyta, kad pagal tautybę jis lietuvis, priklausęs „Lietuvos buržuaziniams nacionalistams“. Sprendime buvo pabrėžtas ypač aktyvus ir vadovaujantis A. R. „Vanago“ vaidmuo partizaniniame judėjime. Sprendime taip pat pažymėta, kad 1946–1947 m. A. R. „Vanagas“ aktyviai dalyvavo leidžiant antisovietinius laikraščius „Laisvės varpas“ ir „Laisvės balsas“.

31. 1957 m. rugsėjo 24–25 d. Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas A. R. „Vanagą“ pripažino kaltu dėl kontrrevoliucinio nusikaltimo ir Tėvynės išdavimo ir nuteisė mirties bausme. Jis buvo sušaudytas 1957 m. lapkričio 29 d. Vilniuje.

32. LSSR Aukščiausiojo Teismo 1957 m. gegužės 8 d. nuosprendžiu B. M. „Vanda“ buvo nuteista aštuoneriems metams laisvės atėmimo. Ji buvo deportuota į SSRS RSFSR Sibiro Kemerovo srities lagerį, kuris buvo dabartinės Rusijos Federacijos teritorijoje.

3. Pareiškėjo nuteisimas už genocidą

a) Pareiškėjui iškelta baudžiamoji byla

33. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 2014 m. birželio 13 d. pareiškėjui buvo pareikštas kaltinimas padėjus vykdyti genocidą pagal Baudžiamojo kodekso 24 straipsnio 6 dalį ir 99 straipsnį (žr. šio sprendimo 58 punktą) – dalyvavus 1956 m. spalio 11–12 d. operacijoje, per kurią A. R. „Vanagas“ buvo sulaikytas, o vėliau kankinamas, nuteistas mirties bausme ir nužudytas, o B. M. „Vanda“ sulaikyta ir vėliau nuteista ir deportuota. Prokuroras atkreipė dėmesį į tai, kad abu partizanai – „Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai dalyviai“, priskiriami „atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei“.

b) Pirmosios instancijos teismo nuosprendis

34. 2015 m. kovo 12 d. nuosprendžiu Kauno apygardos teismas pripažino pareiškėją kaltu padėjus vykdyti genocidą pagal Lietuvos baudžiamojo kodekso 99 straipsnį. Jis konstatavo, kad 1956 m. spalio 11–12 d. pareiškėjas dalyvavo operacijoje, per kurią vienas garsiausių Lietuvos partizanų vadų, buvęs visos Lietuvos partizanų organizacijos – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio – pirmininkas A. R. „Vanagas“, buvo sulaikytas kartu su savo žmona B. M. „Vanda“, kuri taip pat buvo partizanė. Po to A. R. „Vanagas“ buvo laikomas KGB kalėjime, beveik iki mirties kankinamas, nuteistas ir nužudytas (žr. šio sprendimo 29 ir 31 punktus); B. M. „Vanda“ buvo nuteista ir deportuota (žr. šio sprendimo 32 punktą).

35. Remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu (žr. šio sprendimo 59 punktą; kitos atitinkamos šio

nutarimo ištraukos pateiktos pirmiau cituotame sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, 56–63 punktai), nuosprendį priėmęs teismas atkreipė dėmesį į tai, jog tais atvejais, kai siekiama sunaikinti dalį saugomos grupės, ši dalis turi būti pakankamai reikšminga, kad jos sunaikinimas turėtų įtakos visos saugomos grupės išlikimui (žr. šio sprendimo 59 punktą). Pirmosios instancijos teismas pabrėžė, kad Lietuvos partizanai kartu buvo ir lietuvių tautos – nacionalinės grupės – atstovai. Jis pažymėjo, kad sovietinis genocidas buvo vykdomas būtent pagal gyventojų nacionalinį kriterijų. Šioje byloje, vertinant jos aplinkybes, kurioms teismas taip pat skyrė ypatingą dėmesį (žr. šio sprendimo 8 ir 16 punktus), A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“, kaip aktyvūs ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviai, „buvo reikšminga visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui, nes ginkluotas pasipriešinimas okupacijai trukdė sovietinėms okupacinėms struktūroms vykdyti deportacijas, trėmimus ir kitas represines priemones prieš Lietuvos civilius gyventojus“. Remdamasis minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu, pirmosios instancijos teismas taip pat pažymėjo, kad pareiškėjas „tarnavo MGB-KGB struktūrose, kurio pagrindinis tikslas buvo Lietuvos gyventojų dalies – organizuoto ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyvių, priklausančių atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei, sunaikinimas, ir tai turėjo reikšmės nacionalinės-etninės grupės išlikimui“.

36. Pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad, dalyvaudamas minėtoje operacijoje, pareiškėjas vykdė Lietuvos partizanų, kurie sudarė „nacionalinę-etninę-politinę grupę“, genocidą. Taigi, Baudžiamojo kodekso 99 straipsnis gali būti taikomas retrospektyviai. Teismas taip pat pažymėjo, kad keturios iš 99 straipsnyje išvardytų saugomų grupių (nacionalinės, etninės, rasinės ir religinės) sutampa su saugomomis pagal tarptautinės teisės normas.

37. Įvertinęs bylos aplinkybes, pirmosios instancijos teismas atmetė ir pareiškėjo argumentus, kad jis negali būti laikomas atsakingu už A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ likimą, nes jis asmeniškai jų nesulaikė, nedalyvavo skiriant bausmę A. R. „Vanagui“ ar deportuojant B. M. „Vandą“. Teismas pažymėjo, kad nuo 1952 m. pareiškėjas dirbo operatyviniu MGB darbuotoju. Be to, 1956 m. spalio 12 d. jis buvo ne eilinis šios represinės struktūros narys, o aukštesnio rango pareigūnas. Taigi „jis puikiai suvokė šios represinės struktūros vieną iš kertinių to laikotarpio tikslų okupuotoje Lietuvoje – galutinai fiziškai sunaikinti organizuoto lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus“. Be to, pareiškėjas MGB-KGB tarnavo savanoriškai, o ne kieno nors verčiamas. Iš ankstesnės darbo šioje tarnyboje patirties „jis neabejotinai žinojo, kad tokio aukšto rango lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo dalyvis kaip A. R. „Vanagas“ bei jo sutuoktinė B. M. „Vanda“ neabejotinai bus fiziškai sunaikinti arba deportuoti, nes tokia represinių struktūrų praktika tuometėje

Lietuvoje buvo taikoma ne tik pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui atstovams, bet netgi ir asmenims, nesusijusiems su pasipriešinimu“.

38. Pirmosios instancijos teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad pareiškėjas ginčijamoje „ypač profesionaliai organizuotoje ir itin slaptoje“ operacijoje sulaikant A. R. „Vanagą“ ir jo sutuoktinę B. M. „Vandą“ dalyvavo savanoriškai. Nors pareiškėjas asmeniškai jų nesulaikė, jis atliko veiksmus, kuriais padėjo juos sulaikyti. Akivaizdu, kad, be tiesiogiai A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo veiksmus atlikusios grupės narių, kiti asmenys, tarp jų ir pareiškėjas, taip pat atliko veiksmus, kurie padėjo sulaikant. Operacijoje nedalyvaujant kitiems asmenims – padėjėjams, išdavusiems šiuos du partizanus, sekusiems juodu, blokavusiems aplinkines gatves, kiemus, tiltus ir pan., kad jie negalėtų pabėgti, toks sulaikymas nebūtų buvęs sėkmingas. Be to, remiantis archyvo medžiaga, pareiškėjas buvo vienas iš sulaikymo rezervinės grupės narių, kurio vaidmuo pagal planą buvo analogiškas tiesiogiai A. R. „Vanagą“ ir B. M. „Vandą“ sulaikančių asmenų vaidmeniui. Vien tai, kad A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ nusprendė eiti gatve, kurioje nebuvo pareiškėjo sulaikymo grupės, ir nulėmė tai, jog šiuos du partizanus sulaikė pirmoji sulaikymo grupė (žr. šio sprendimo 25 punktą). Taigi, pareiškėjo vaidmuo šioje operacijoje vis tiek buvo reikšmingas.

39. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes, pirmosios instancijos teismas taip pat atmetė pareiškėjo gynybos argumentus, kad jis net nedalyvavo operacijoje Kaune, nes į KGB būstinę Vilniuje, kur buvo susirinkę visi tos operacijos dalyviai, atvyko apsirengęs tarnybine uniforma, o ne paprastais drabužiais ir todėl iš dalyvavimo toje operacijoje buvo pašalintas. Pirmosios instancijos teismas atkreipė dėmesį į tai, kad tokioje represinėje struktūroje, kokia buvo KGB, kiekvienas veiksmas buvo preciziškai reglamentuojamas ir fiksuojamas dokumentuose. Jei pareiškėjas tikrai būtų atvykęs vilkėdamas tarnybine uniforma, tai būtų įvertinta kaip šiurkštus pareigų pažeidimas, neabejotinai fiksuotas KGB dokumentuose. Priešingai, po sulaikymo operacijos KGB jam rodė dar didesnę pasitikėjimą – jam buvo patikėta saugoti A. R. „Vanagą“ KGB ligoninėje ir lankyti jį kalėjime, o tai nebuvo patikėta kitiems operacijos dalyviams.

40. Atsižvelgiant į pareiškėjo senyvą amžių ir tai, kad nusikaltimas padarytas daugiau nei prieš 50 metų, pirmosios instancijos teismo nuomone, jam buvo skirtina minimali sankcijoje numatyta bausmė – laisvės atėmimas penkeriems metams, bausmę atliekant pataisos namuose. Teismas konstatavo, kad nors pareiškėjo sveikatos būklė buvo prasta, ji nebuvo tokia sunki, kad jis negalėtų atlikti laisvės atėmimo bausmės. Jis pradėjo atlikti skirtingą bausmę.

(c) Apeliacinės instancijos teismas

41. 2015 m. liepos 10 d. Lietuvos apeliacinis teismas pareiškėjo apeliacinį skundą atmetė ir paliko galioti jam priimtą apkaltinamąjį nuosprendį už genocidą pagal Baudžiamojo kodekso 99 straipsnį.

Remdamasis Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu, Lietuvos apeliacinis teismas pabrėžė Lietuvos partizanų vaidmenį Lietuvos gyventojų ginkluotame pasipriešinime sovietų okupacijai. Jis pabrėžė, kad Lietuvos partizanai buvo reikšmingi visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui, nes partizanai trukdė sovietinėms represinėms struktūroms vykdyti deportacijas ir kitas represines priemones prieš Lietuvos civilius gyventojus. Taigi partizanai patenka į „atskiros nacionalinės-etninės-politinės grupės“ sąvoką.

42. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat pabrėžė, kad ir A. R. „Vanagas“, ir B. M. „Vanda“ buvo aktyvūs rezistencijos sovietų okupacijai dalyviai. Iš tiesų A. R. „Vanagas“ buvo vienas iš jos lyderių (teismas rėmėsi jo tarnybos istorija (žr. šio sprendimo 8–15 punktus) ir Lietuvos teisės aktais, susijusiais su karių savanorių statusu), dėl to prieš juos nukreiptus represinių struktūrų veiksmus galima laikyti kaip nukreiptus prieš „reikšmingą nacionalinės-etninės-politinės grupės dalį“. Tai įrodo ir ta aplinkybė, kad jų sulaikymą KGB laikė „buvusių buržuazinių nacionalistų banditų formuočių“ likvidacijos užbaigimu (žr. šio sprendimo 27 ir 28 punktus). Nors aktyvi rezistencija baigėsi 1953 m., net ir po to A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ buvo ieškomi sovietų valdžios institucijų. Nacionalinis teismas atkreipė dėmesį į atitinkamo laikotarpio dokumentus, patvirtinančius, kad vykdant Lietuvos partizanų likvidavimo planą A. R. „Vanago“ sulaikymui užtikrinti buvo dedama ypač daug pastangų. Savo parodymuose pareiškėjas pripažino, kad tuo metu jam buvo žinoma, kas yra A. R. „Vanagas“, kad jis partizanų judėjimo vadas ir kad slapstosi. Todėl vien tai, kad A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ sugebėjo nuo represijų prieš juos slapstytis ne tik partizaninio karo metu, bet ir iki jų sulaikymo 1956 metais, nesudaro pagrindo pareiškėjo veiksmų nekvalifikuoti genocidu.

43. Pareiškėjo kaltės klausimu apeliacinės instancijos teismas taip pat konstatavo, kad pareiškėjas, mokėsis MGB mokykloje ir savo noru dirbęs šioje tarnyboje, tuo metu suvokė ypatingą sovietų totalitarinės politikos tikslą – fiziškai sunaikinti lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, „siekiant sunaikinti Lietuvos pilietinės tautos pagrindą“. Todėl per 1956 m. spalio 11 d. instruktažą išaiškinus A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo operaciją pareiškėjas turėjo suvokti savo veikos pavojingumą, numatyti siekiamus šios operacijos padarinius ir jų (suimtųjų mirties ir deportacijos) siekė. Dėl to tai, kad A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ nebuvo nužudyti per sulaikymo operaciją, nepaneigia specialaus tikslo – fiziškai sunaikinti „nacionalinę-etninę-politinę grupę“, tai yra Lietuvos partizanus, buvimo. Šio tikslo taip pat nepaneigia ir tai, kad vėliau nuo pareiškėjo nepriklausė, kokiomis priemonėmis šis tikslas bus pasiektas – paskyrus mirties ar laisvės atėmimo bausmę.

44. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat atmetė pareiškėjo argumentą, kad per ginčijamą operaciją jis buvo KGB būstinėje Kaune ir nebuvo toje gatvėje, kurioje vyko operacija, ir todėl A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo

operacijoje nedalyvavo. Tai patvirtino archyvo dokumentai, liudytojo parodymai ir paties pareiškėjo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu. Galiausiai Lietuvos apeliacinis teismas atmetė ir pareiškėjo argumentą, kad 1956 m. spalio 12 d. sulaikytas A. R. „Vanagas“ neva mėgino nusižudyti. Tokių sužalojimų, kokie aptikti atliekant medicinos ekspertizę, sau pasidaryti nebuvo įmanoma (žr. šio sprendimo 29 punktą).

(d) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

45. Pareiškėjo prašymu 2016 m. sausio 18 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sustabdė jo nuosprendžio vykdymą ir nusprendė jį paleisti iš pataisos namų, iki Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinės jo bylą iš esmės.

46. Galutine 2016 m. balandžio 12 d. nutartimi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinė sesija, susidedanti iš septyniolikos teisėjų, žemesniosios instancijos teismų sprendimus dėl pareiškėjo kaltės dėl genocido paliko galioti, tačiau jų sprendimus pakeitė, sumažindama pareiškėjui skirtą bausmę iki penkių mėnesių laisvės atėmimo, o tai reiškė, kad bausmę jis jau buvo atlikęs.

47. Remdamasis, be kito ko, Teismo sprendimu byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas visų pirma nustatė, kad 1956 metais, pareiškėjo veikos padarymo metu, genocidas buvo pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę. Vertinant pareiškėjo patirtį MGB-KGB, tarptautiniai teisės aktai, uždraudžiantys genocidą (bei bendrininkavimą vykdant genocidą) ir numatantys baudžiamąją atsakomybę už genocidą, jam turėjo būti žinomi.

i) Dėl genocido sudėties požymių ir Baudžiamojo kodekso 99 straipsnio taikymo

48. Dėl genocido apibrėžimo Lietuvos teisėje ir jo atitikties teisinės valstybės principui Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pakartotojo:

„11. BK 99 straipsnyje apibrėžiant genocido nusikaltimą į saugomų grupių sąrašą, be nacionalinių, etninių, rasinių ir religinių grupių, yra įtrauktos ir socialinės bei politinės grupės, tai yra dvi grupės, kurios nenumatytos apibrėžiant genocido nusikaltimą pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarime pažymėjo, kad „<...> socialinių ir politinių grupių įtraukimą į BK 99 straipsnyje suformuluotą genocido apibrėžimą lėmė konkretus tarptautinis teisinis, istorinis ir politinis kontekstas – Lietuvos Respublikoje okupacinių totalitarinių režimų padaryti tarptautiniai nusikaltimai.“ Be kita ko, Konstitucinis Teismas padarė išvadą, jog BK 99 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas ir genocido nusikaltimo platesnis aiškinimas neprieštarauja Konstitucijai. Kita vertus, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad BK 3 straipsnio 3 dalis <...> tiek, kiek joje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo gali būti teisiamas pagal BK 99 straipsnį už veiksmus, kuriais buvo siekiama fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai socialinei ar politinei grupei, atliktus tol, kol Baudžiamajame kodekse nebuvo nustatyta atsakomybė už žmonių, priklausančių socialinei ar politinei grupei, genocidą (t. y. nustatyta BK 99 straipsnio grįžtamoji galia tokiems veiksams, kurie laikomi genocido nusikaltimu tik pagal nacionalinės teisės normas), prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 4 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.“

49. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ypatingai atsižvelgė į Teismo sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau) ir pažymėjo:

„12. Nagrinėjamos kasacinės bylos kontekste reikšmingas ir po joje skundžiamų sprendimų priimtas Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2015 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 35343/05), kuriuo nustatytas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 straipsnio (*nullum crimen sine lege*) pažeidimas dėl pareiškėjo nuteisimo pagal BK 99 straipsnį už Lietuvos gyventojų politinės grupės genocidą – dalyvavimą 1953 m. nužudant du Lietuvos partizanus. EŽTT, be kita ko, konstatavo, kad 1953 m. tarptautinė sutartinė teisė į genocido apibrėžimą neįtraukė politinių grupių, taip pat pakankamai aiškiai nebuvo galima nustatyti, kad tarptautinėje paprotinėje teisėje būtų numatytas platesnis genocido apibrėžimas už tą, kuris įtvirtintas 1948 m. Konvencijos prieš genocidą II straipsnyje (*Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 178). Nagrinėdamas, ar Lietuvos teismų pareiškėjo V. Vasiliausko byloje pateiktas jo veiksmų aiškinimas atitiko genocido sąvokos sampratą, kokia ji buvo 1953 m., EŽTT, be kita ko, nurodė, kad valstybės institucijos turi diskreciją aiškinti genocido apibrėžimą plačiau už numatytąjį 1948 m. Konvencijoje prieš genocidą. Tačiau ši diskrecija neleidžia nacionaliniams teismams nuteisti asmenis pagal tokį platesnį apibrėžimą retrospektyviai. Atsižvelgdamas į tai, kad 1953 m. politinės grupės nebuvo įtrauktos į genocido apibrėžimą pagal tarptautinę teisę, EŽTT konstatavo, kad prokurorai neturėjo teisės retrospektyviai kaltinti, o nacionaliniai teismai – retrospektyviai nuteisti pareiškėjo V. Vasiliausko už Lietuvos partizanų kaip politinės grupės narių genocidą.

Iš EŽTT sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* taip pat matyti, kad Didžiosios kolegijos vertinimu Lietuvos teismai sprendimuose, priimtuose pareiškėjo V. Vasiliausko baudžiamojoje byloje, nepakankamai pagrindė išvadas, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį, tai yra dalį grupės, saugomos pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį.“

50. A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ priskyrimo reikšmingai „nacionalinės-etninės-politinės grupės“ daliai ir dvigubos šios sąvokos sampratos klausimu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teigė:

„13. Minėta, kad nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje S. D. nuteistas už tai, kad padėjo sovietinės okupacinės valdžios atstovams prieš A. R. ir B. M. kaip „atskiros nacionalinės-etninės-politinės grupės – ginkluoto pasipriešinimo sovietų okupacijai – narius“, vykdyti genocido veiksmus. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, jog Lietuvos partizanai – ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai (rezistencijos) dalyviai – priskiriami „atskirai nacionalinei-etninei-politinei grupei“, o prieš A. R. ir B. M. nukreiptus neteisėtus okupacinės valdžios jėgos struktūrų veiksmus vertino kaip nukreiptus prieš reikšmingą „nacionalinės-etninės-politinės grupės dalį“. Taigi teismai partizanus apibūdino nacionalinės, etninės, politinės grupės požymiais. Tuo tarpu pagal įstatymą konstatavimas bent vieno naikinamos nacionalinės ar etninės, ar politinės grupės (jos dalies) požymio yra pakankamas pagrindas (esant ir kitiems genocido sudėties požymiams) taikyti BK 99 straipsnį. Minėti genocidu naikinamos grupės (jos dalies) požymiai turi savarankišką alternatyvią nusikaltimo sudėties požymio reikšmę.

Taigi S. D. yra nuteistas už padėjimą vykdyti genocidą prieš žmones, priklausančius nacionalinei, etninei ir politinei grupei. Politinė grupė nėra įtraukta į Konvencijos prieš genocidą saugomų grupių sąrašą. Tačiau tai nepaneigia S. D. baudžiamosios atsakomybės taikymo už genocidą pagrįstumo. Genocidu pripažįstami nusikalstami veiksmai, kurie nukreipti naikinti žmones, priklausančius bet kuriai pagal Konvenciją prieš genocidą saugomai grupei. Teismai byloje konstatavo, kad A. R. ir B. M. kaip pasipriešinimo sovietų okupacijai dalyviai, priklausę politinei grupei, kartu buvo

saugomų pagal Konvenciją prieš genocidą žmonių grupių – nacionalinės ir etninės – nariai, todėl, nustačius genocidą prieš bet kurią iš šių grupių, yra pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę. Pažymėtina, kad teismų nustatyta faktinė aplinkybė – A. R. ir B. M. priklausymas politinei grupei – Lietuvos partizanams – yra svarbi atskleidžiant nusikalstamos veikos esmę ir istoriškai neatsiejama nuo nacionalinės, etninės grupės požymio vertinimo.“

„18. Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad nacionalinės ir etninės grupių apibrėžimas sietinas su tautos sąvoka, kuri yra suprantama dvejopai <...>. Pirmoji reikšmė susijusi su sąvoka etnosas arba etninė grupė ir reiškia istoriškai susiformavusią žmonių bendriją – etninę tautą, turinčią bendrą etninių, kultūrinių požymių (kilmė, kalba, savimonė, teritorija, etnopsichologija, tradicijos ir kt.). Taigi etninė grupė – tai žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, kalbą, kultūrą, savimonę. Kita tautos reikšmė sietina su sąvoka nacija (lot. *natio* – tauta) arba moderni tauta, kuriai kaip dariniui būdingi valstybingumo, nacionalizmo ir pilietiškumo požymiai. Todėl nacija galima apibrėžti kaip žmonių bendriją, istoriškai susiformavusią kalbos, teritorijos, socialinio-ekonominio gyvenimo, kultūros ir nacionalinės savimonės bendrumo pagrindu, organizuotą valstybiniu politiniu ir ekonominiu požiūriais. Taigi nacionaline grupe laikytina istoriškai susiformavusi žmonių bendrija, priklausanti tam tikrai nacijai (tautai), susidariusi kalbos, teritorijos, socialinio-ekonominio gyvenimo, kultūros, nacionalinės savimonės ir kitų ypatybių bendrumo pagrindu. Tiek nacionalinei, tiek etninei grupei priklausantys žmonės gali būti tarpusavyje susiję ir visiškai tokių grupių, kaip atskiro darinio, atribojimas genocido nusikaltime ne visada galimas.“

51. Dėl tarptautinio teisinio ir istorinio 1940–1956 m. konteksto ir nacionalinio ginkluoto pasipriešinimo sovietų represijoms Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino:

„20. Nagrinėjamos bylos kontekste labai svarbu įvertinti 1940–1956 metų laikotarpio tarptautines teises ir istorines aplinkybes, taip pat nacionalinio pasipriešinimo okupacinei valdžiai apimtis (masiškumą) bei sovietų okupacinės valdžios vykdytų represijų prieš Lietuvos gyventojus mastą.

21. Visuotinai yra žinoma, kad 1940 m. birželio 15 d. buvo įvykdytas SSRS agresijos aktas prieš Lietuvos Respubliką – sovietų ginkluotųjų pajėgų įvedimas į Lietuvos Respublikos teritoriją ir Lietuvos Respublikos teritorijos okupavimas. Tęsdama agresiją, 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS įvykdė Lietuvos Respublikos teritorijos aneksiją. 1941 m. birželio mėn. Lietuvos Respublika buvo okupuota Vokietijos reicho, 1941 m. birželio 22 d. Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą, ši okupacija baigėsi 1944–1945 m., kai SSRS reokupavo Lietuvos Respublikos teritoriją, o antroji sovietinė okupacija tęsėsi iki 1990 m. kovo 11 d., kai buvo atstatyta Nepriklausoma Lietuvos valstybė.

22. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jos gyventojai patyrė masines represijas, pažeidžiančias esmines žmogaus teises į gyvybę, sveikatą, laisvę ir orumą <...>.

[Lietuvos Aukščiausiasis Teismas citavo ištrauką iš Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimo apie represijų mastą, žr. pirmiau cituotos bylos *Vasiliauskas prieš Lietuvą* 62 punktą].

23. Okupantai naudojo nežmonišką kovos būdus: minosvaidžių ugnimi naikino partizanų šeimų ir jų rėmėjų sodybas, žuvusiųjų kūnus viešai niekino miestelių ir kaimų aikštėse, rengė agentų smogikų provokacijas. <...> Represijos buvo taikomos ir prieš rezistencijos dalyvių bei jų rėmėjų šeimas: buvo konfiskuojamas turtas (ūkiai), masiškai tremiamos šeimos. Vadovaujantis SSRS Ministrų tarybos nutarimais, didžiausi lietuvių trėmimai vykdyti 1948–1951 metais. Pirmieji du trėmimai (1948 m. gegužės ir 1949 m.

kovo–balandžio mėn.) oficialiai buvo nukreipti prieš surastų partizanų ir besislapsčiusių žmonių, žuvusiųjų partizanų ir nuteistųjų šeimas, taip pat prieš rezistencijos dalyvius: 1948 m. gegužės mėn. iš Lietuvos išstremta daugiau kaip 40 000 gyventojų (apie 11 000 šeimų), o ir 1949 m. kovo–balandžio mėn. daugiau kaip 32 000 žmonių (apie 10 000 šeimų) <...>.

24. Pagrindiniai sovietų okupacinės valdžios organai, nuo 1944 metų vykdę represines akcijas slopindami lietuvių nacionalinį pasipriešinimą okupantams, buvo LSSR vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisariatų (NKVD ir NKGB) atitinkamos struktūros, nuo 1946 metų liaudies komisariatai pervadinti į ministerijas (MVD ir MGB), nuo 1954 metų – LSSR valstybės saugumo komitetas (KGB), taip pat veikė SSRS NKVD-MVD-MGB vidaus kariuomenė, specialūs „naikintojų“ būriai (stribai) bei kiti represiniai organai. Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. liepos 16 d. įstatymu „Dėl SSRS valstybės saugumo komiteto (NKVD, NKGB, MGB, KGB) vertinimo ir šios organizacijos kadrinių darbuotojų dabartinės veiklos“ pripažino NKVD, NKGB, MGB, KGB nusikalstama organizacija, vykdžiusia karo nusikaltimus, genocidą, represijas, terorą ir politinį persekiojimą SSRS okupuotoje Lietuvos Respublikoje.

25. Okupacinės valdžios ir jos represinių organų vykdytas ginkluoto nacionalinio pasipriešinimo (rezistencijos) dalyvių – Lietuvos partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų – naikinimas buvo sisteminis, nuoseklus, pagrįstas aiškia metodika ir instrukcijomis. Minėta, kad represijos buvo nukreiptos prieš aktyviausią ir pažangiausią Lietuvos tautos – nacionalinės, etninės grupės – dalį. Toks naikinimas turėjo aiškų tikslą daryti įtaką lietuvių tautos demografiniams pokyčiams, jos išlikimui, taip pat palengvinti okupuotos Lietuvos sovietizaciją. Pasipriešinimo dalyvių naikinimas reiškė ne tik kliūčių įgyvendinti okupacinio režimo tikslus pašalinimą, tai turėjo ir kitą paskirtį – įbauginti Lietuvos gyventojus, parodant, koks likimas laukia atsisakančių paklusti okupacinei valdžiai.

Pažymėtina, kad Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 2006 m. sausio 25 d. rezoliucijoje Nr. 1481 „Dėl totalitarinių komunistinių režimų tarptautinio pasmerkimo“ nurodyta, jog komunistiniai režimai masinius žmogaus teisių pažeidimus, nusikaltimus prieš juos pateisino pasitelkdami klasių kovos teoriją ir proletariato diktatūrą, jais buvo pateisinamas likvidavimas žmonių, kurie buvo laikomi žalingais naujos visuomenės kūrimui, todėl pripažįstami to režimo priešais, o kiekvienoje valstybėje didžioji dauguma aukų buvo etninės kilmės gyventojai.“

52. Konkrečiai dėl partizanų vaidmens Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo:

„26. Sovietų Sąjungai antrą kartą okupavus Lietuvą, dešimtys tūkstančių Lietuvos gyventojų stojo į kovą su okupantais. 1944–1945 m. miškuose susitelkė apie 30 tūkst. ginkluotų vyrų. <...> dauguma ginkluotos kovos kelių pasirinko sąmoningai, pasiryžę kovoti tol, kol bus atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė <...> Savo veiklą partizanų junginiai reglamentavo atitinkamais statutais ir taisyklėmis, stojantieji į partizanų gretas duodavo priesaiką. Partizanai vilkėjo karines uniformas su skiriamaisiais ir pasižymėjimo ženklais. Dešimt metų vykęs pasipriešinimas, dar vadinamas Lietuvos karu, rezistencija, partizaniniu karu, yra išskirtinis Lietuvos istorijoje pagal įvairius aspektus: trukmę – (beveik 10 metų), visuotinumą (per visą laikotarpį aktyvių ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių buvo ne mažiau kaip 50 tūkst. žmonių, o visame pasipriešinimo judėjime kaip pagrindžio organizacijų nariai, rėmėjai dalyvavo apie 100 tūkst. Lietuvos gyventojų) ir lietuvių partizanams nepalankų jėgų santykį <...>. 1949 m. vasario 10–20 d. įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, suvienijęs ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo junginius į vieningą organizaciją – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį (LLKS). Ši organizacija, vadovaujama partizanų generolo Jono

Žemaičio-Vytauto, parengė karinius-politinius dokumentus, įteisinančius Sąjūdį kaip organizaciją, vadovaujančią politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai bei atstovaujančiai nepriklausomos Lietuvos idėjai okupuotame krašte. Suvažiavimo metu – 1949 m. vasario 16 d. – buvo priimta politinė deklaracija, galutiniu partizanų kovos tikslu paskelbusi nepriklausomos Lietuvos parlamentinės Respublikos atkūrimą.

27. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus <...> „LLKS Taryba <...> okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujās politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai“.<...>

29. Nacionaliniame ginkluotame pasipriešinime dalyvavo įvairaus statuso žmonės, pagal tautybę daugiausia lietuviai, juos vienijo bendras tikslas – atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Pasipriešinimą rėmė ir kitais būdais okupacijai priešinosi didelė lietuvių tautos dalis. Minėta, kad turimais duomenimis dešimt metų vykusiame ginkluotame pasipriešinime aktyviai dalyvavo ne mažiau kaip 50 tūkst. žmonių, o visame pasipriešinimo judėjime kaip pagrindžio organizacijų nariai, rėmėjai dalyvavo apie 100 tūkst. Lietuvos gyventojų; pasipriešinimo metu iš viso buvo nužudyta apie 20 000 Lietuvos partizanų ir jų rėmėjų. Pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis, 1945 metais Lietuva turėjo 2,5 mln. gyventojų <...>, o 1951 metais – maždaug 2,3 mln. gyventojų <...>. Nors nuo represijų nukentėjusių pasipriešinimo dalyvių asmenų skaičiai yra neabejotinai dideli, jie turėtų būti vertinami ne tik pagal „kiekybinį“ kriterijų, bet ir bendro represijų, įskaitant masinius civilių trėmimus, masto kontekste. Minėta, kad sovietų valdžios represijos buvo nukreiptos ir prieš partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų šeimų narius, kurie taip pat buvo kalinami, tremiami ar žudomi, taip buvo siekiama sunaikinti didelę lietuvių tautos – nacionalinės, etninės grupės – dalį. Taigi bendras nukentėjusių pasipriešinimo dalyvių – Lietuvos partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų, nužudytų ar patyrusių kitokio pobūdžio represijas skaičius yra reikšmingas tiek absoliučiai, tiek atsižvelgiant į to meto Lietuvos bendrą gyventojų skaičių.

30. Minėta, kad Lietuvos gyventojų palaikymą turėję ginkluoti pasipriešinimo dalyviai – Lietuvos partizanai – įgyvendino tautos teisę į savigną nuo okupacijos ir agresijos. Ginkluotas pasipriešinimas trukdė sovietinėms okupacinėms struktūroms vykdyti deportacijas, trėmimus ir kitas represines priemones prieš Lietuvos civilius gyventojus. Taip pasipriešinimo dalyviai ne tik realiai siekė užtikrinti tautos išlikimą (ją gindami), bet ir tokį išlikimą simbolizavo. Lietuvos partizanų vadovybė buvo aukščiausioji teisėta Lietuvos politinė ir karinė valdžia, užsienyje atstovaujama Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (Lietuvos Respublikos Pasipriešinimo 1940-1990 m. okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymo preambulė <...>“

53. Pasisakydamas dėl A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ vaidmens nacionaliniame rezistencijos judėjime, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pakartojo žemesnės instancijos teismų konstatuotas faktines aplinkybes (žr. šio sprendimo 8 punktą). Jis taip pat pripažino:

„31. <...> Teismai byloje nustatė, kad A. R. ir B. M. buvo aktyvūs ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai (rezistencijos) dalyviai, o A. R. dar buvo ir vienas iš šio pasipriešinimo vadovų. Lietuvos partizanai – atskira politinė grupė – buvo reikšminga visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad A. R. buvo persekiojamas ir buvo siekiama jį sunaikinti ne vien tik dėl narystės partizanų judėjime, bet ir kaip okupuotos valstybės politinės valdžios – LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininką. Bylos įrodymai patvirtina, jog tam buvo skirtos didelės LSRS VSK (KGB) pajėgos: sudaryta nuolatinė A. R.

paieškos operatyvinė grupė, pasitelkta virš 40 agentų, kelerius metus buvo atliekamas didelis organizacinis darbas bei paieška.

Pažymėtina ir tai, kad būtent po A. R. ir jo žmonos B. M. sulaikymo LSSR VSK (KGB) vadovybei buvo raportuota, jog su A. R. sulaikymu baigta „lietuvių buržuazinių nacionalistų (banditų) vadeivų likvidacija“.

32. Atsižvelgus į nurodytas aplinkybes, konstatuotina, kad pasipriešinimo okupacijai (rezistencijos) dalyviai – Lietuvos partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai – buvo reikšminga lietuvių tautos kaip nacionalinės, etninės grupės dalis. Ši nacionalinės, etninės grupės dalis turėjo esminės įtakos lietuvių tautos išlikimui, buvo labai svarbi siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę. Tai atitinka pirmiau nurodytus saugomos grupės dalies pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį požymius ir šios grupės asmenų naikinimas tiek pagal tarptautinę teisę, tiek pagal BK vertintini kaip genocidas. Taigi pritartina teismų išvadoms, kad A. R. ir B. M., kaip Lietuvos partizanai, buvo pagal Konvenciją prieš genocidą saugomos nacionalinės, etninės grupės, prieš kurią buvo nukreipti okupacinės valdžios institucijų veiksmai ir kuriais siekta sunaikinti dalį šios grupės, nariai.“

ii) Dėl pareiškėjo kaltės už genocidą

54. Vertindamas pareiškėjo nuteisimą už genocidą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad 1956 m., kai buvo padaryta nusikalstama veika, pareiškėjas jau ketverius metus „sąmoningai ir savanoriškai“ dirbo valstybės saugumo tarnyboje (MGB). Prieš tai jis baigė Vilniaus MGB operatyvinio personalo rengimo mokyklą, kur mokėsi dvejus metus. Pastebėta, kad pareiškėjas mokėsi saugumo mokykloje ir pradėjo tarnybą saugumo struktūroje laikotarpiu, kai nacionalinis pasipriešinimo judėjimas (rezistencija) prieš okupacinę valdžią buvo aktyvus. Jis nebuvo eilinis pareigūnas: nuo 1952 m. jis buvo SSRS komunistų partijos narys, po MGB mokyklos baigimo jam suteiktas karininko – leitenanto – laipsnis. Pareiškėjas dirbo Lietuvos SSR MGB/KGB 2 „N“ valdyboje, kurios pagrindinė funkcija buvo kova su nacionalinio pasipriešinimo judėjimu. Taip pat buvo pažymėta, kad skyrius, kuriame dirbo pareiškėjas, sekė lietuvių nacionalinio pogrindžio dalyvius ir vadovybę. Be to, A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo metu 1956 m. pareiškėjas jau buvo KGB vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, turėjo vyresniojo leitenanto laipsnį. Iš jo tarnybos kortelės įrašų matyti, jog jis tiesiogiai „dalyvavo kovinėse operacijose su nacionaliniu pogrindžiu (banditizmu)“. Be to, nustatyta, kad pareiškėjui buvo žinoma apie represinio pobūdžio veiksmus prieš partizanus, jis taip pat žinojo apie A. R. „Vanagą“ kaip partizanų vadą ir jo slapstymąsi nuo sovietų valdžios. Per instruktažą jis taip pat buvo informuotas apie operacijos tikslą – sulaikyti A. R. „Vanagą“.

55. Atsižvelgdamas į minėtas aplinkybes, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad pareiškėjas suvokė LSSR MGB vieną iš esminių veiklos tikslų – fiziškai sunaikinti organizuoto lietuvių nacionalinio pasipriešinimo okupaciniam sovietų režimui judėjimo narius – Lietuvos partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus, kaip nacionalinės, etninės grupės dalį, tiems tikslams pritarė ir dalyvavo jų siekiant – dalyvavo slaptoje operacijoje,

per kurią buvo sulaikyti Lietuvos partizanai A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“. Jam buvo žinoma ir apie po sulaikymo jiems gresiančius kankinimus, nužudymą ar deportaciją. Taigi pareiškėjo dalyvavimas sulaikymo operacijoje buvo neatsiejamas nuo LSSR MGB-KGB tikslo sunaikinti Lietuvos partizanus kaip nacionalinės, etninės grupės dalį. Atkreiptinas dėmesys, kad A. R. „Vanagą“ ir B. M. „Vandą“ sulaikė būtent LSSR KGB valdybos, kurioje ir tarnavo pareiškėjas, pareigūnai, o tai tik patvirtina aplinkybę, jog pareiškėjas nebuvo atsitiktinai į sulaikymo grupę pakliuvęs asmuo.

56. Galiausiai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad genocido sudėties požymių buvimo pareiškėjo veiksmuose nepaneigia ir tai, kad pareiškėjas dalyvavo 1956 m. operacijoje, t. y. pasibaigus aktyvaus ginkluoto pasipriešinimo okupacinei valdžiai laikotarpiui [Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad aktyvus ginkluotas pasipriešinimas vyko 1944–1953 m.]. Kaip genocidas gali būti kvalifikuojami veiksmai, padaryti ne tik vienu metu. Pareiškėjo atveju svarbiausia yra tai, kad jo ir KGB veiksmus jungė bendras sumanymas fiziškai sunaikinti visus saugomos grupės narius ar jų dalį. Bylos dokumentai rodo, jog sovietų valdžios tikslas visiškai sunaikinti nacionalinio pasipriešinimo vadovybę bei narius išliko ir pasibaigus aktyvaus pasipriešinimo laikotarpiui. Dėl to svarbiomis aplinkybėmis yra ir tai, kad A. R. „Vanagas“ buvo vienas iš nacionalinės rezistencijos vadų, kad siekiant jį sulaikyti buvo pasitelkta daugiau nei keturiasdešimt KGB agentų ir KGB pavyko tai padaryti tik po kelerių metų paieškų. Po šios operacijos KGB paskelbė, kad A. R. „Vanago“ sulaikymu baigta „lietuvių buržuazinių nacionalistų vadeivų likvidacija“. Taigi, pareiškėjo veiksmai atitinka ir subjektyviuosius genocido sudėties požymius.

II. BYLAI REIKŠMINGA VIDAUS TEISĖ IR PRAKTIKA

A. Genocido nusikaltimas

57. Bylai reikšminga vidaus teisė ir praktika pateikta sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35343/05, 48–68 punktai, ECHR 2015.

58. Baudžiamajame kodekse, įsigaliojusiam nuo 2003 m. gegužės 1 d., todėl galiojusiame pareiškėjui pateikus kaltinimus ir jį nuteisus už padėjimą vykdant genocido veiksmus, numatyta:

3 straipsnis. Baudžiamojo įstatymo galiojimo laikas

„3. Baudžiamasis įstatymas, nustatantis veikos nusikalstamumą, griežtinantis bausmę arba kitaip sunkinantis nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį, neturi grįžtamosios galios. Išimtį sudaro šio kodekso normos, nustatančios atsakomybę už genocidą (99 straipsnis) <...>“

24 straipsnis. Bendrininkavimas ir bendrininkų rūšys

„1. Bendrininkavimas yra tyčinis bendras dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir sulaukusių šio kodekso 13 straipsnyje nustatyto amžiaus asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką.

2. Nusikalstamos veikos bendrininkai yra vykdytojas, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas. <...>

6. Padėjėjas yra asmuo, padėjęs daryti nusikalstamą veiką duodamas patarimus, nurodymus, teikdamas priemones arba šalindamas kliūtis, saugodamas ar pridengdamas kitus bendrininkus, iš anksto pažadėjęs paslėpti nusikaltėlių, nusikalstamos veikos darymo įrankius ar priemones, šios veikos pėdsakus ar nusikalstamu būdu įgytus daiktus, taip pat asmuo iš anksto pažadėjęs realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus.“

95 straipsnis. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis

„8. Nėra senaties šiems nusikaltimams, numatytiems šiame kodekse:

1) genocidui (99 straipsnis).“

99 straipsnis. Genocidas

„Tas, kas siekdamas fiziškai sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių bet kuriai nacionalinei, etninei, rasinei, religinei, socialinei ar politinei grupei, organizavo, vadovavo ar dalyvavo juos žudant, kankinant, žalojant, trikdant jų protinį vystymąsi, deportuojant, kitaip sudarant tokias gyvenimo sąlygas, kad jos lėmė visų jų ar dalies žūtį, ribojo toms grupėms priklausančių žmonių gimstamumą ar prievarta perdavė jų vaikus kitoms grupėms, baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.“

59. Politinių grupių naikinimo ir partizanų vaidmens klausimu Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 18 d. nutarime konstatavo:

„6.3. Taigi, atsižvelgiant į <...> tarptautinį teisinį ir istorinį kontekstą, *inter alia* <...> SSRS totalitarinio komunistinio režimo ideologiją, kuria grįstas ištisų žmonių grupių naikinimas, SSRS represijų prieš Lietuvos Respublikos gyventojus mastą, kuris buvo tikslingos politikos naikinti Lietuvos pilietinės tautos pagrindą ir traktuoti lietuvius kaip „nepatikimą“ tautą dalis, darytina išvada, kad tam tikru laikotarpiu (1941 m. pradėdant masinius lietuvių trėmimus į Sovietų Sąjungą ir vykdant sulaikytų asmenų neteismines egzekucijas, 1944–1953 m. vykdant masines represijas vykstant partizaniniam karui prieš Lietuvos Respublikos okupaciją) sovietinio okupacinio režimo nusikaltimai, įrodžius specialaus tikslo visiškai ar iš dalies sunaikinti bet kurią nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę buvimą, galėtų būti vertinami kaip genocidas, apibrėžiamas pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas (*inter alia* Konvenciją prieš genocidą).“

„7.3. <...> [A]tsižvelgiant į tarptautinį teisinį ir istorinį kontekstą, pažymėtina, kad kvalifikuojant veiksmus, atliktus prieš pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyvius kaip politinę grupę, turi būti atsižvelgiama į šios grupės reikšmingumą visai atitinkamai nacionalinei grupei (lietuvių tautai), kuri patenka į genocido apibrėžimą pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas.

Minėta, kad, atsižvelgiant į visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, genocidu galėtų būti laikomi tokie tam tikru laikotarpiu įvykdyti veiksmai prieš tam tikras Lietuvos Respublikos gyventojų politines ir socialines grupes, kuriais – jeigu būtų įrodyta – siekta sunaikinti šias grupes kaip tokią reikšmingą lietuvių tautos dalį, kurios

sunaikinimas turėjo įtakos visos lietuvių tautos išlikimui. Minėta ir tai, kad jei toks siekis nebūtų įrodytas, tai savaime neturėtų reikšti, kad asmuo už atliktus veiksmus prieš Lietuvos gyventojus (pvz., jų žudymą, kankinimą, trėmimą, prievartinį ėmimą į okupuojančios valstybės ginkluotąsias pajėgas, persekiojimą dėl politinių, nacionalinių ar religinių motyvų) nėra baustinas pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas ir Lietuvos Respublikos įstatymus; atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, turi būti vertinama, ar šiuose veiksmuose taip pat nėra tam tikrų nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų sudėties. Kiek tai susiję su Lietuvos Respublikos ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai dalyviais (partizanais), taip pat turėtų būti atsižvelgiama į tai, kad Sovietų Sąjunga, nepaisydama visuotinai pripažintų tarptautinės teisės normų, nepripažino jiems kombatanto ir karo belaisvio statuso, nesuteikė atitinkamų pagal tokį statusą priklausančių tarptautinių teisinių garantijų; iš represinių SSRS vidaus reikalų ir saugumo struktūrų dokumentus tyrusių istorikų išvadų matyti, kad šios struktūros vykdė tikslingą „banditų“, „teroristų“, „buržuazinių nacionalistų“, kuriems priskyrė ir Lietuvos partizanus, naikinimo politiką, *inter alia* buvo įsteigti ir veikė specialūs „naikintojų“ būriai kovai su Lietuvos partizanais ir jų rėmėjais.“

B. Po EŽTT 2015 m. spalio 20 d. sprendimo nacionaliniame teisme atnaujinta Vasiliausko byla

60. V. Vasiliauskas mirė 2015 m. lapkričio 7 d., praėjus dviem savaitėms po to, kai EŽTT Didžioji kolegija konstatavo jo byloje padarytą Konvencijos 7 straipsnio pažeidimą.

61. Remiantis V. Vasiliausko teisių perėmėjų, tai yra jo sutuoktinės ir jo dukters, prašymu ir atsižvelgiant į EŽTT sprendimą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 5 d. nutartimi jo baudžiamoji byla buvo atnaujinta.

62. Galutinėje 2016 m. spalio 27 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinė sesija (penkiolika teisėjų) pabrėžė, kad ir Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarime, ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartyje (tai yra šio pareiškėjo S. Drėlingo byloje, žr. šio sprendimo 46–56 punktus) jau pateikti išsamūs paaiškinimai apie sovietų represijų, nukreiptų prieš Lietuvos partizanus, pobūdį ir atsakyta į klausimą, kodėl Lietuvos partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai buvo reikšminga lietuvių tautos, kaip nacionalinės ir etninės grupės, dalis, tai yra grupė, saugoma remiantis Konvencijos prieš genocidą II straipsniu. Šių teismų sprendimų argumentai leido daryti išvadą, kad partizanų naikinimas gali būti laikomas genocidu ir remiantis Baudžiamosios kodekso 99 straipsniu, ir tarptautine teise.

63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vertinimu, nors EŽTT Didžioji kolegija ir išreiškė abejonių dėl galimybių traktuoti partizanus kaip saugomos nacionalinės, etninės grupės dalį (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas rėmėsi EŽTT sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* 179 ir 181–185 punktais), remdamasis Didžiosios kolegijos argumentais, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad šias abejones pirmiausia lėmė tai, jog Lietuvos Respublikos teismai V. Vasiliausko byloje nepateikė platesnio istorinio ar faktinio pagrindimo, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai, ir

nepaaiškino partizanų vaidmens („ypatingos partizanų reikšmės“) „nacionalinės“ grupės atžvilgiu.

64. Dėl V. Vasiliausko nuteisimo už genocidą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atsižvelgdamas į bylos procesinių dokumentų turinį ir apeliacinės bei kasacinės instancijos teismų sprendimus, pripažino, kad V. Vasiliauskas „buvo retrospektyviai kaltinamas ir nuteistas už Lietuvos gyventojų dalies, priklausiusios būtent atskirai politinei grupei, genocidą“. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pabrėžė, kad nors apeliacinės instancijos teismas, pripažindamas V. Vasiliauską kaltu, ir konstatavo, kad Lietuvos partizanų priskyrimas konkrečiai „politinei“ grupei „iš esmės yra tik sąlyginis ir nevisiškai tikslus“ ir kad „šios grupės nariai kartu buvo ir lietuvių tautos, nacionalinės grupės, atstovai“ (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, 36 punktas), šios vos kelių sakinių apimties argumentacijos akivaizdžiai nepakako išvadai, kad V. Vasiliauskas buvo kaltinamas ir nuteistas būtent pagal tokį kaltinimą (tai yra kaltinimą nacionalinės grupės genocidu) ir kad proceso metu jam buvo sudarytos sąlygos žinoti tokio kaltinimo pobūdį ir veiksmingai nuo jo gintis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad tuo metu taip pat nebuvo išaiškinta ypatinga partizanų reikšmė nacionalinei ir (arba) etninei grupei.

65. Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad V. Vasiliausko nuteisimas už Lietuvos partizanų genocidą pažeidė Konvencijos 7 straipsnį ir Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalį, kurioje teigiama, kad bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu. Šis pažeidimas galėjo būti ištaisytas tik pakeitus kaltinimą, tačiau tai buvo neįmanoma V. Vasiliauskui mirus. Dėl šių priežasčių V. Vasiliausko byloje teismų priimti sprendimai, kuriais jis buvo pripažintas kaltu dėl genocido, turėjo būti panaikinti, o baudžiamasis procesas nutrauktas.

C. M. M. baudžiamoji byla dėl genocido

66. 2016 m. vasario 25 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį baudžiamajoje byloje Nr. 2K-5-895/2016. Byla buvo susijusi su M. M. baudžiamąja atsakomybe už genocido veiksmus, vykdytus 1965 m., kai jis, būdamas represinės struktūros, kurios duomenys neskelbtini, jaunesniuju leitenantu, dalyvavo Lietuvos partizano A. K. sulaikymo operacijoje. Per tą operaciją, kad išvengtų sulaikymo, partizanas nusišovė.

67. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas rėmėsi tiek Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu, tiek EŽTT sprendimu byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vertinimu, vien tai, jog A. K. buvo sulaikomas 1965 m., nepaneigia jo kaip partizano statuso, kartu savaime nepaneigia ir to, kad šis sulaikymas galėjo būti susijęs ir su A. K. kaip partizano veikla. Tai patvirtina ir aplinkybė, kad A. K. buvo kaltinamas tėvynės išdavimu ir dalyvavimu antitarybinėje organizacijoje.

68. Atitinkamai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad pats savaimė M. M. dalyvavimo sulaikant A. K. faktas nereiškė, kad jo veiksmai atitiko BK 99 straipsnyje įtvirtinto genocido nusikaltimo požymius. Buvo būtina nustatyti, ar M. M. suvokė, jog dalyvauja sulaikant partizaną, kaip pasipriešinimo sovietų okupacijai ir okupaciniam režimui narį, ir ar norėjo taip veikti.

69. Vertindamas subjektyvius genocido požymius, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad žemesniosios instancijos teismai nustatė, kad: 1) iš vakaro M. M. jo tiesioginis viršininkas pranešė, jog kitą dieną jis turės dalyvauti kratoje, tačiau to nedetalizavo; 2) tik nuvykus į rajoną, M. M. ir kitus asmenis M. M. nepažįstamas tardytojas informavo, kad krata bus daroma siekiant surasti ir suimti ieškomą „ginkluotą nelegalą“ A. K., kad jam iškelta baudžiamoji byla; 3) M. M. nežinojo, dėl kokių nusikaltimų A. K. buvo iškelta baudžiamoji byla; 4) M. M. jokių saugumo struktūrose turėtų dokumentų, susijusių su A. K. ar jo veikla, nebuvo matęs ir su jais nebuvo susipažinęs; 5) M. M. į [saugumo struktūras] buvo paskirtas atlikti praktikos, dvejiems metams išėjo rašyti diplominio darbo ir grįžo prieš mėnesį iki kratos. Nebuvo duomenų, jog M. M. iki nagrinėjamo įvykio būtų atlikęs kokius nors procesinius veiksmus ar rinkęs operatyvinę medžiagą ar susipažinęs su jau surinkta KGB turėta operatyvine medžiaga apie A. K. Taip pat nebuvo duomenų, kad M. M. kada nors būtų buvęs įvykio vietoje, kai buvo nužudytas ar nusižudė dar nors vienas Lietuvos partizanas.

70. Atsižvelgęs į šias aplinkybes, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad nebuvo pagrindo teigti, kad M. M., atlikdamas minėtus veiksmus, suvokė, jog dalyvauja sulaikant būtent A. K. kaip partizaną. Be to, iš baudžiamosios bylos medžiagos buvo matyti, kad M. M. nebuvo tas asmuo, kuris organizavo A. K. sulaikymo operaciją ar jai vadovavo. Taigi buvo padaryta išvada, kad nebuvo tiesioginės tyčios ir specialaus tikslo – BK 99 straipsnyje numatytų genocido nusikaltimo sudėties požymių.

71. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas galiausiai pažymėjo, kad M. M. buvo kaltinamas dalyvavęs fiziškai sunaikinant A. K. kaip „atskiros politinės grupės – pasipriešinimo sovietų okupacijai“ – narį. Tačiau po Konstitucinio Teismo nutarimo, kuris, be kita ko, buvo priimtas pirmosios instancijos teismo kreipimosi pateikti išaiškinimą M. M. byloje pagrindu, retrospektyvus asmens nuteisimas už genocidą yra neteisėtas. Tokiu nuosprendžiu taip pat pažeistas Konvencijos 7 straipsnis, tai patvirtino EŽTT sprendimu byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau). Taigi ir šiuo aspektu M. M. baudžiamoji atsakomybė buvo negalima.

D. Kita bylai reikšminga baudžiamoji teisė

72. Teismų įstatyme nustatyta:

23 straipsnis. Aukščiausiojo Teismo kompetencija

„1. Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems <...> sprendimams, nuosprendžiams, nutartims <...> peržiūrėti. <...>

2. Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus.

3. Į Aukščiausiojo Teismo nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys.

4. Plėtodamas ir užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą <...>, Aukščiausiasis Teismas analizuoja nacionalinių, Europos Sąjungos ir tarptautinių teismų praktiką, kitus teisės šaltinius <...>.“

III. BYLAI REIKŠMINGA TARPTAUTINĖ TEISĖ IR PRAKTIKA

73. Bylai reikšminga tarptautinė teisė ir praktika pateikta sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35343/05, 75–113 punktai, ECHR 2015. SSRS ir Rusijos Federacijos požiūris į šį istorinį kontekstą ir represijas pateiktas to sprendimo 73 ir 74 punktuose.

74. Pastabose dėl darbotvarkės, kurias Europos Tarybos Ministrų Komiteto sekretoriatas parengė Ministrų Komiteto 2017 m. gruodžio 5–7 d. posėdžiui ir kurios buvo susijusios su EŽTT sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau) vykdymo priežiūra, o vėliau jomis remiantis buvo priimta Rezoliucija CM/ResDH(2017)430 (žr. tolesnę dalį), teigiama:

„Vykdymo būklė

Lietuvos valdžios institucijos informaciją pateikė kelis kartus, paskutinį kartą – 2017 m. spalio 5 d. bendroje veiksmų ataskaitoje (DH-DD(2017)1132).

Individualiosios priemonės:

EŽTT priteistas teisingas atlyginimas (kuris apima turtinę žalą, kurią civilinę bylą nagrinėjęs nacionalinis teismas priteisė iš pareiškėjo civilinei ieškovei) buvo sumokėtas per nustatytą terminą.

Pareiškėjas 2015 m. mirė. EŽTT priėmus sprendimą, 2016 m. balandžio 19 d. jo artimieji kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą dėl proceso atnaujinimo, reikalaudami pareiškėją išteisinti ir bylą nutraukti. 2016 m. spalio 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija, atsižvelgdama į EŽTT išvadą, nusprendė apkaltinamąjį nuosprendį ir apeliacinio bei kasacinės instancijos teismų nutartis panaikinti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat nusprendė baudžiamąjį procesą nutraukti pareiškėjui mirus.

Valdžios institucijų nuomone, papildomos individualiosios priemonės nėra būtinos.

Bendrosios priemonės:

Nacionalinė teisė

Valdžios institucijos tvirtina, kad pažeidimą lėmė nacionalinių teismų netinkamai taikyta nacionalinė teisė ir vykdant EŽTT sprendimą šiuo atveju nėra būtina keisti teisės aktų – būtina pakeisti teismų taikytą praktiką.

Nacionalinių teismų praktikos pokyčiai

Valdžios institucijos pažymi, kad po pareiškėjo [V. Vasiliausko] nuteisimo 2004 m. nacionaliniai teismai (ir konstitucinis, ir bendrosios kompetencijos teismai, nagrinėdami baudžiamąsias bylas) savo praktiką bylose dėl genocido buvo žymiai pakeitę dar iki EŽTT sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Tai, Vyriausybės nuomone, užkirs kelią panašioms pažeidimams ateityje.

2014 m. kovo 18 d. Konstitucinis Teismas, be kita ko, konstatavo, kad 2003 m. Baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje numatyta platesnė genocido samprata (pagal kurią į saugomų grupių sampratą pateko socialinės ir politinės grupės) buvo suderinama su Lietuvos Konstitucija, tačiau negalėjo būti taikoma retrospektyviai. Kitaip tariant, retrospektyvus persekiojimas už genocidą prieš socialines ir politines grupes, padarytą iki šių nusikalstamą veiką numatančių Baudžiamojo kodekso pataisų priėmimo, pažeistų Konstituciją ir teisinės valstybės principą. Drauge Konstitucinis Teismas pripažino, kad genocidu galėtų būti laikomi tam tikru ankstesniu laikotarpiu įvykdyti veiksmai prieš tam tikras politines ir socialines grupes, kuriais – jeigu būtų įrodyta – siekta sunaikinti šias grupes kaip tokią reikšmingą lietuvių tautos dalį, kurios sunaikinimas turėjo įtakos visos lietuvių tautos išlikimui. Pasak Konstitucinio Teismo, šiai grupei, atsižvelgiant į partizanų veiklą 1944–1953 m. partizaniniame kare, buvo priskirtini Lietuvos partizanai.

Taigi atsižvelgdami į Konstitucinio Teismo nutarimą ir EŽTT sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, prokuratūra ir nacionaliniai teismai pakoregavo savo praktiką taikant 2003 m. Baudžiamojo kodekso 99 straipsnį. Baudžiamasis persekiojimas ir atsakomybė už genocidą prieš politines grupes nebetaikomi retrospektyviai.

Atitinkamai 2016 m. vasario mėn. [žr. šio sprendimo 66–71 punktus] Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paliko galioti genocidu kaltinto asmens išteisinimą. Toje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad kaltinamojo veiksmuose nebuvo subjektyviųjų genocido sudėties požymių. Be to, remiantis EŽTT išvadamis sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* ir Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo mėn. nutarimu, buvo pastebėta, kad nusikalstamos veikos padarymo metu 1965 m. nebuvo visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos, pagal kurią būtų baudžiama už genocidą prieš politinę grupę. Dėl to Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl genocido, nukreipto prieš politines grupes, negalėjo būti taikomos retrospektyviai.

Vėlesnėje 2016 m. balandžio mėn. nutartyje [žr. šio sprendimo 46–56 punktus] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinė sesija paliko galioti apkaltinamąjį nuosprendį, kuriuo asmuo buvo nuteistas už genocidą 1956 m. fiziškai naikinant partizanų vadą ir jo sutuoktinę. Vyriausybė pabrėžia, kad priimdamas šią nutartį, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsižvelgė į pirmiau minėtą Konstitucinio Teismo nutarimą ir į EŽTT sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Jis išsamiai įvertino Konvencijos 7 straipsnio reikalavimus ir bylai reikšmingu laikotarpiu buvusią genocido sampratą ir išaiškino, kodėl partizanai buvo priskiriami saugomai grupei pagal Konvenciją prieš genocidą.

Atsakydamas į EŽTT abejones, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išsamiai argumentavo, jog Lietuvos partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai buvo reikšminga nacionalinės ir etninės grupės (lietuvių tautos) dalis, turėjusi esminės įtakos visos lietuvių tautos išlikimui ir atitinkamai saugoma pagal 1948 m. Konvenciją prieš genocidą.

EŽTT sprendimas buvo paskelbtas ir išplatintas visoms suinteresuotoms institucijoms. Vyriausybė taip pat pažymi, kad Konvencija ir EŽTT praktika tiesiogiai taikomos Lietuvos teisinėje sistemoje.

Sekretoriato analizė

Individualiosios priemonės:

Atsižvelgiant į tai, kad teisingas atlyginimas yra sumokėtas, o apkaltinamasis nuosprendis pareiškėjui panaikintas, papildomos individualiosios priemonės nėra būtinos.

Bendrosios priemonės:

Siekiant išvengti abejonių, pripažintina, kaip EŽTT pastebėjo 181 punkte, kad valstybės valdžios institucijos turi diskreciją genocido apibrėžimą aiškinti plačiau už numatytąjį 1948 m. Konvencijoje prieš genocidą. Tačiau prokurorai neturi teisės kaltinti, o nacionaliniai teismai – nuteisti asmenų, retrospektyviai kaltinamų remiantis platesniu genocido apibrėžimu. Taigi valdžios institucijų pozicija, kad dėl platesnės genocido sąvokos sampratos nėra būtina keisti teisės aktų, atrodo atitinkanti EŽTT sprendimą.

Primenama, kad Vasiliausko byloje pagrindinė problema buvo ta, jog politinės grupės nepateko į saugomų grupių sampratą pagal bylai reikšmingu laikotarpiu tarptautinėje teisėje buvusį genocido apibrėžimą.

Būtent šiuo požiūriu vertintini Lietuvos teismų praktikos pokyčiai. Atkreiptinas dėmesys į šiuos aspektus:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartyje [žr. šio sprendimo 46–56 punktus] atsižvelgiama į EŽTT išvadas sprendime *Vasiliauskas prieš Lietuvą* ir konkrečiai pripažįstama, kad atsakomybė už genocidą prieš politines grupes negali būti taikoma retrospektyviai.

Be to, toje pačioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pateikė išsamų istorinį ir faktinį pagrindimą, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai, ir išsamiai pagrindė išvadą, kad 1953 m. Lietuvos partizanai buvo reikšminga nacionalinės grupės dalis, kuri buvo saugoma pagal 1948 m. Konvenciją prieš genocidą.

2016 m. vasario mėn. nutartimi palikdamas galioti kaltinamojo išteisinimą [žr. šio sprendimo 66–71 punktus], Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad kaltinamojo veiksmuose nebuvo specialaus tikslo, kuris yra būtinas nuteisiant už genocidą. Konstatavęs šio tikslo buvimą, 2016 m. balandžio mėn. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kodėl siekis sunaikinti partizanus reiškė siekį sunaikinti nacionalinės grupės dalį – Vasiliausko byloje to nebuvo padaryta.

Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes, laikytina, kad EŽTT nustatyti nacionalinių teismų praktikos trūkumai yra ištaisyti aukščiausiosios instancijos teismų. Į tai atsižvelgdamas, Ministrų Komitetas gali svarstyti galimybę užbaigti šio sprendimo vykdymo priežiūrą.“

75. Rezoliucijoje dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* vykdymo (priimta Ministrų Komiteto 2017 m. gruodžio 7 d. ministrų pavaduotojų 1302-ajame posėdyje) teigiama:

„Ministrų Komitetas, remdamasis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 46 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią Komitetas prižiūri galutinių Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų vykdymą (toliau – Konvencija ir Teismas);

Atsižvelgdamas į Teismo Komitetui perduotą galutinį sprendimą šioje byloje ir į nustatytą pažeidimą;

Primindamas apie valstybės atsakovės įsipareigojimą pagal Konvencijos 46 straipsnio 1 dalį vykdyti visus galutinius Teismo sprendimus bylose, kurių šalis ji yra, ir apie tai, kad ši pareiga visų pirma apima pareigą sumokėti visas Teismo priteistas sumas, ir valdžios institucijų pareigą, jei būtina, taikyti:

- individualiąsias priemones, kuriomis būtų nutrauktas nustatytas pažeidimas ir atitaisyti jo padariniai, kad, kiek įmanoma, būtų pasiektas *restitutio in integrum*; ir

- bendrąsias priemones, užkertančias kelią panašioms pažeidimams;

Pakvieta valstybės atsakovės Vyriausybę Ministrų Komitetą informuoti apie priemones, kurių buvo imtasi vykdant minėtą pareigą;

Išnagrinėjęs Vyriausybės pateiktą vykdymo ataskaitą, kurioje nurodytos priemonės, kurių imtasi vykdant sprendimą, bei pateiktą informaciją apie Teismo priteisto teisingo atlyginimo sumokėjimą (žr. dokumentą DH-DD(2017)1132);

Įsitikinęs, kad įgyvendintos visos pagal 46 straipsnio 1 dalį reikalaujamos priemonės,

PAREIŠKIA, kad šioje byloje atliko savo funkcijas pagal Konvencijos 46 straipsnio 2 dalį ir

NUSPRENDŽIA užbaigti vykdymo priežiūrą byloje.“

TEISĖ

I. TARIAMAS KONVENCIJOS 7 STRAIPSNIŲ PAŽEIDIMAS

76. Pareiškėjas skundėsi, kad Lietuvos teismų pritaikytas platus genocido nusikaltimo aiškinimas nebuvo pagrįstas šio nusikaltimo samprata pagal tarptautinėje teisėje įtvirtintą formuluotę. Todėl jis tvirtino, kad jo nuteisimas už genocidą pažeidė Konvencijos 7 straipsnį, kuriame numatyta:

„1. Niekas negali būti nuteistas už veiksmus ar neveikimą, kurie remiantis jų padarymo metu galiojusia nacionaline ar tarptautine teise nebuvo laikomi nusikaltimais. Taip pat negali būti skiriama sunkesnė bausmė negu ta, kuri buvo taikoma nusikaltimo padarymo metu.

2. Šis straipsnis nekliudo teisti ir nubausti kiekvieną asmenį už kokius nors veiksmus ar neveikimą, kurie jų padarymo metu pagal civilizuotų tautų pripažintus bendruosius teisės principus buvo laikomi nusikaltimais.“

A. Priimtinas

77. Teismas pažymi, kad šis skundas nėra akivaizdžiai nepagrįstas pagal Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies a punktą. Taip pat pažymi, kad jis nėra nepriimtinas kitais pagrindais. Dėl šios priežasties jis turi būti pripažintas priimtiniu.

B. Esmė

1. Šalių teiginiai

a) Pareiškėjas

78. Pareiškėjas skundėsi, kad pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnį jis buvo nuteistas retrospektyviai, o tai prilygsta Konvencijos 7 straipsnio pažeidimui. Jis taip pat pažymėjo, kad tokia genocido nusikaltimo samprata, kokia buvo įtvirtinta toje Baudžiamojo kodekso nuostatoje, nebuvo pagrįsta pagal tarptautinėje teisėje įtvirtintą šio nusikaltimo formulotę. Jo byloje Lietuvos teismai genocido sąvoką aiškino pernelyg plačiai.

79. Pareiškėjas taip pat teigė, kad iki 1953 m. partizaninis judėjimas Lietuvoje jau buvo nuslopintas ir dėl to jis nepagrįstai buvo pripažintas kaltu už genocidą prieš Lietuvos partizanus. Jis atkreipė dėmesį, kad 1956 m., kai vyko A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo operacija, Lietuvoje gyveno net 2 milijonai lietuvių. Be to, atsižvelgiant į tai, kad A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“ slapstėsi, išvada, kad tuo metu jie turėjo kokios nors esminės įtakos lietuvių tautos išlikimui, buvo nepagrįsta.

80. Pareiškėjas taip pat tvirtino, kad jo vaidmuo šių dviejų partizanų sulaikymo operacijoje buvo pernelyg nereikšmingas, kad kultų baudžiamoji atsakomybė už genocidą. Jo teigimu, nors MGB-KGB jis dirbo nuo 1952 m. balandžio mėn., per 1956 m. spalio mėn. operaciją į vieną iš dviejų A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ sulaikymo grupių jis buvo įtrauktas tik kaip vertėjas. Be to, jis toje operacijoje nedalyvavo tiesiogiai, o buvo paliktas KGB būstinėje Kaune. Jo nuomone, pats šių dviejų asmenų sulaikymo procesas pagal tarptautinę teisę negalėjo būti pripažintas genocidu.

81. Taip pat neteisinga buvo laikyti pareiškėją atsakingu už pasekmes, kilusias po 1957 m. Šias pasekmes A. R. „Vanagai“ ir B. M. „Vandai“ sukėlė ne KGB veiksmai ir šios organizacijos siekiai partizanų atžvilgiu, o LSSR Aukščiausiojo Teismo, kuris niekada nebuvo LSSR KGB padaliniu, nuosprendžiai. Taip pat ir nacionalinėje ar tarptautinėje teisėje niekada nėra pripažinta, kad institucija, tai yra, LSSR Aukščiausiasis Teismas, būtų vykdęs genocidą ar padėjęs KGB jį vykdyti. Pareiškėjas nedalyvavo nei LSSR Aukščiausiajam Teismui priimant šiuos nuosprendžius, nei juos vykdam. Apibendrinant, nebuvo nustatyta, kad jis veikė bendrai „bent su vienu iš tikrųjų genocido veiksmų vykdytojų“, padėdamas atlikti veiksmus, kuriuose buvo objektyviųjų ir subjektyviųjų šio nusikaltimo sudėties požymių.

82. Taigi pareiškėjas tvirtino, kad jis buvo neteisėtai nuteistas nenustačius specialaus tikslo vykdyti genocidą, tai yra siekio sunaikinti visus partizanus ar jų dalį arba net kurį nors vieną partizanams priklausantį asmenį, taip pat nenustačius jokių faktinių atliktų veiksmų, kuriais buvo siekiama A. R. „Vanago“ mirties ir B. M. „Vandos“ deportacijos.

83. Be to, pareiškėjas teigė, kad nors KGB tikslas buvo daryti nusikaltimus prieš Lietuvos gyventojus ir „vykdyti tikslingą sistemine

totalitarinę politiką, kuria buvo siekiama sunaikinti lietuvių tautą“, jis niekada neprisidėjo prie to. Jis nė vienu veiksniu neprisidėjo prie SSRS 1940–1941 m. ir 1944–1990 m. vykdytų represijų. Jis visiškai nesusijęs nei su vienu iš 85 000 Lietuvos gyventojų, kurie mirė, likimu, ir nei su vienu iš 132 000 gyventojų, kurie 1945–1952 m. buvo ištremti į Sovietų Sąjungą, deportacija. Nė vienu savo veiksniu pareiškėjas neprisidėjo prie jokio iš 20 000 ginkluoto pasipriešinimo partizanų ar jų rėmėjų mirties. Nedalyvavo jis ir suimant ar įkalinant nė vieną iš 186 000 asmenų, kurie buvo suimti ar įkalinami 1944–1953 m. Tokiems veiksniams jis niekada nepritarė ir neturėjo nieko bendro su tokių represinių veiksnių vykdytojais.

(b) Vyriausybė

84. Dėl istorinių bylos aplinkybių Vyriausybė iš esmės pakartojo argumentus, pateiktus sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35343/05, §§ 131–40, ECHR 2015.

85. Be to, Vyriausybės nuomone, genocido nusikaltimas tuo metu buvo aiškiai pripažįstamas nusikaltimu pagal tarptautinę teisę, todėl pakankamai prieinamas pareiškėjui (buvo remiamasi sprendimu byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 168).

86. Vyriausybės nuomone, pareiškėjo nuteisimą už genocidą buvo galima numatyti, ypač atsižvelgiant į tarptautinę teisę, išaiškintą Konstitucinio Teismo, atsižvelgiant į konkretų nacionalinį istorinį kontekstą ir pateiktą išsamų pagrindimą šiuo požiūriu. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarime iš tiesų išsamiai atskleista Lietuvos partizanų reikšmė visai lietuvių tautai ir būtina pažymėti, kad šiame nutarime pateikta išsami istorinių faktų ir statistikos analizė.

87. Vyriausybė pažymėjo, kad sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau, § 159) EŽTT nepaneigė valstybės teisės traukti baudžiamojon atsakomybėn represijų, padarytų sovietų okupacinio režimo laikotarpiu, vykdytojus. Konvencijos 7 straipsnio pažeidimą toje byloje Teismas konstatavo dėl to, kad nacionaliniai teismai lietuvių partizanus priskyrė atskirai politinei grupei, kuri nagrinėjama laikotarpiu (6-ajame deš.) nebuvo įtraukta į genocido nusikaltimo apibrėžimą, tačiau nepakankamai argumentavo tai, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą saugomos grupės, tai yra lietuvių nacionalinės grupės, dalį. Nacionaliniai teismai buvo kritikuojami dėl to, kad nepaaiškino „atstovų“ sąvokos ir nepateikė platesnio istorinio ar faktinio pagrindimo, kaip Lietuvos partizanai atstovavo lietuvių tautai (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 159 ir 179–86). Iš Teismo sprendimo matyti, kad svarbiausia buvo tai, jog toje konkrečioje byloje Lietuvos teismai nepateikė pakankamai argumentų.

88. Priešingai nei Vasiliausko baudžiamąją bylą nagrinėjusių teismų sprendimų atveju, pareiškėjo byloje nacionaliniai teismai užpildė dėl nepakankamos argumentacijos buvusią spragą. Pažymėtina, kad šio pareiškėjo baudžiamojoje byloje visų trijų instancijų teismų sprendimai buvo

priimti po Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimo. Šio nutarimo išvadamis daug kartų rėmėsi pareiškėjo baudžiamąją bylą nagrinėję teismai. Kitaip tariant, išsamus Konstitucinio Teismo nutarime pateiktas argumentavimas tapo nacionalinių teismų argumentavimo dalimi.

89. Vyriausybė taip pat norėjo pabrėžti, kad šiuo atveju nacionaliniai teismai (pirmosios instancijos teismas ir apeliacinis teismas) bylą nagrinėjo pereinamuoju laikotarpiu – po Konstitucinio Teismo nutarimo, tačiau iki Teismo sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Būtų galima teigti, kad ši aplinkybė (laiko veiksnys) galėtų paaiškinti, kodėl nacionalinių teismų argumentacijoje nebuvo galima atsižvelgti į Teismo sprendime *Vasiliauskas prieš Lietuvą* pateiktus argumentus. Iš tiesų atsižvelgiant į tai, kad nacionaliniai teismai, remdamiesi Konstitucinio Teismo pateikta išsamia argumentacija, aiškino šalies auditorijai gerai žinomą nacionalinį kontekstą, Vyriausybės nuomone, papildomi paaiškinimai būtų buvę pertekliniai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis šio pareiškėjo byloje savo ruožtu buvo priimta ne tik po Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, bet ir po Teismo sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*.

90. Iš nacionalinių teismų sprendimų pareiškėjo baudžiamojoje byloje tekstų analizės yra aišku, kad juose pateikta pakankama faktinių ir istorinių aplinkybių analizė, paaiškinanti kontekstą, kuriame buvo vykdomas genocidas, ir pasipriešinimo judėjimo bei Lietuvos partizanų (ypač A. R. „Vanago“ ir jo sutuoktinės „Vandos“) reikšmę lietuvių tautos išlikimui. Iš tiesų nacionaliniai teismai išnagrinėjo partizanų kaip saugomos nacionalinės ir etninės grupės atstovų sąvoką ir pastebėjo, kad genocidas gali būti vykdomas prieš žmonių, priklausančių kelioms saugomoms grupėms, grupę ir kad kai kuriais atvejais saugomos grupės gali būti tarpusavyje susijusios. Taigi, Vyriausybės nuomone, kaip ir byloje *Jorgic prieš Vokietiją* (Nr. 74613/01, § 105, ECHR 2007-III), šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taikė sisteminį genocido apibrėžimo aiškinimą.

91. Šiuo požiūriu svarbu pažymėti tai, kad nacionalinių teismų praktika pradėjo smarkiai keistis Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priėmus 2014 m. kovo 18 d. nutarimą. Taigi nacionalinės institucijos nuo to laiko nebetaiko baudžiamosios atsakomybės už genocidą prieš atskiras politines grupes, jei veikos buvo padarytos praeityje, prieš įsigaliojant nacionalinės teisės normoms, numatančioms socialinių ir politinių grupių apsaugą.

92. Būtent pareiškėjo baudžiamojoje byloje Teismo argumentai, išdėstyti sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, buvo pirmą kartą integruoti ir plėtojami nacionalinių teismų praktikoje. Vėliau šios pozicijos nacionaliniai teismai laikėsi ir kitose baudžiamosiose bylose, susijusiose su praeityje vykdytu genocidu (žr. šio sprendimo 66–71 punktus). Byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* nustatęs pagrindinius principus, Teismas iš tiesų padėjo kompetentingoms nacionalinėms institucijoms (prokuratūroms, nacionaliniams teismams) atlikti dvigubą nacionalinės teisės harmonizavimą – suderinti nacionalinę teisę ir su tarptautine teise, ir su

Konvencija. Taigi nuo to laiko nacionaliniai teismai veiksmus prieš Lietuvos partizanus kaip genocidą pagal Baudžiamojo kodekso 99 straipsnį kvalifikavo atsižvelgdami į reikalavimus, kylančius iš Konvencijos, ir neteisė retrospektyviai už genocidą prieš atskiras politines grupes.

93. Vyriausybė atkreipė Teismo dėmesį į tai, kad informacija apie šiuos nacionalinės teismų praktikos pokyčius Ministrų Komitetui buvo pateikta vykdant Teismo sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (žr. šio sprendimo 74 punktą). Vyriausybė pažymėjo, kad Ministrų Komitetas, atsižvelgdamas į Lietuvos valdžios institucijų įgyvendintas priemones, nusprendė užbaigti vykdymo priežiūrą Vasiliausko byloje (žr. šio sprendimo 75 punktą).

94. Atsižvelgdama į tai, kas išdėstyta pirmiau, Vyriausybė buvo įsitikinusi, kad pareiškėjo byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos priimta nutartis – puikus pagarbos vertas Teismo ir Lietuvos teismų dialogo, kurį Teismas jau pademonstravo kitų valstybių teismų atžvilgiu, pavyzdys, kuriame deramai atsižvelgta į reikalavimus, Teismo suformuluotus ankstesniuose sprendimuose. Šiuo požiūriu Vyriausybė rėmėsi Teismo sprendimu byloje *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę* ([DK] Nr. 57592/08, 2017 m. sausio 17 d.), kuriame Teismas Jungtinės Karalystės nacionalinę teisę vertino po to, kai nacionalinis teismas reagavo į Teismo ankstesniame sprendime jam išsakytą kritiką. *Hutchinson* byloje (minėta pirmiau, § 70) Teismas sutiko, kad anksčiau jo nustatytą aiškumo stoką pašalino vėlesnis Apeliacinio teismo sprendimas. Teismas įsitikino, kad nacionalinėje teisėje, kaip buvo aišku iš vėliau nacionalinio teismo priimto sprendimo, bus vadovaujama visa atitinkama Teismo praktika.

95. Vyriausybės nuomone, kurią patvirtina ir Teismo išvados *Hutchinson* byloje, su šia byla susijusioje naujausioje nacionalinių teismų praktikoje ir visų pirma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartyje nebėra prieštaravimų, kuriuos Teismas nustatė Vasiliausko byloje. Atsižvelgdama į šias aplinkybes ir principą, kad atsakomybė už Konvencijoje įtvirtintų teisių apsaugą visų pirma tenka nacionalinėms valdžios institucijoms, taip pat į bendrą Susitariančiųjų Šalių ir Teismo atsakomybę už Konvencijoje numatytų teisių užtikrinimą, Vyriausybė prašė Teismo pripažinti, kad šioje byloje nacionaliniai teismai, atsižvelgę į sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, „padarė reikiamas išvadas“ „ir, išaiškinę nacionalinę teisę, išsprendė Konvencijos pažeidimo priežastį“ (citata iš sprendimo byloje *Hutchinson*, minėta pirmiau, 71 punktas).

2. Teismo vertinimas

a) Bendrieji principai

96. Bendrieji principai, susiję su Konvencijos 7 straipsniu, išdėstyti sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau, §§ 153–162).

b) Bylai reikšmingi faktai

97. Prieš pradėdamas nagrinėti pareiškėjo skundo esmę, Teismas visų pirma įvertins Vyriausybės atsakovės ir pareiškėjo ginčą dėl aplinkybių, susijusių su pareiškėjo tvirtinimu, kad, pirma, jis fiziškai nedalyvavo 1956 m. spalio 12 d. operacijoje, kai buvo sulaikyti partizanai A. R. „Vanagas“ ir B. M. „Vanda“, ir, antra, kad jų likimą lėmė ne asmeniškai pareiškėjas, o LSSR Aukščiausiasis Teismas, vėliau skyręs jiems atitinkamai mirties bausmę ir deportaciją.

98. Dėl pareiškėjo pirmojo teiginio Teismas pastebi, kad pareiškėjo argumentus išsamiai įvertino ir atmetė trijų instancijų teismai. Išsamiai išnagrinėję visą bylos medžiagą, jie šiuo klausimu priėjo prie aiškios išvados. Atsižvelgdamas į savo nuoseklią praktiką, Teismas primena, kad jis nėra kompetentingas pakeisti aplinkybių vertinimo, nes aplinkybių vertinimas yra vidaus teismų prerogatyva. Teismas patvirtina, kad pareiškėjo baudžiamoji atsakomybė visų pirma buvo vidaus teismų vertinimo klausimas (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 164 ir jame cituotas bylas). Jis taip pat mano, kad, atsižvelgiant į bylos aplinkybių, kurios yra susijusios su beveik šešiasdešimties metų senumo įvykiais, atkūrimo sudėtingumą, nacionaliniai teismai turėjo geresnes galimybes įvertinti visą bylos medžiagą ir įrodymus. Šie teismai taip pat atsižvelgė į istorinį kontekstą, MGB-KGB veikimo būdą ir archyvų dokumentus, susijusius su ginčijama operacija (žr. šio sprendimo §§ 37–39, 43, 44, 54 ir 55). Teismas nemato pagrindo nukrypti nuo vidaus teismų išvadų, kuriose buvo remiamasi tiesioginėmis žiniomis apie nacionalines aplinkybes (taip pat žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 164).

99. Teismas taip pat negali sutikti su pareiškėjo teiginiu, kad jis negalėjo būti kaltinamas genocidu, nes ne jis priėmė sprendimą įvykdyti mirties bausmę A. R. „Vanagai“ ir deportuoti B. M. „Vandą“. Prie panašios išvados jau buvo prieita sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau, § 158), kurioje buvo priminta, kad net eilinis kareivis neturėjo visiškai, akiai paklusti įsakymams, kurie akivaizdžiai pažeidė tarptautiniu mastu pripažintas žmogaus teises, ypač teisę į gyvybę, kuri yra aukščiausia vertybė žmogaus teisių hierarchijoje. Nacionaliniai teismai pažymėjo, kad pareiškėjas, kuriam MGB-KGB metodai tikrai buvo žinomi nuo 1950 m., nes jis ne tik mokėsi MGB mokykloje, bet ir nuo 1952 m. dirbo MGB-KGB valdybos, kuriai buvo pavesta kovoti su pasipriešinimu, pareigūnu, tikrai turėjo suprasti, kad abu sulaikyti partizanai bus sunaikinti (žr. šio sprendimo 54–56 punktus). Dėl to aplinkybė, kad A. R. „Vanagas“ buvo sušaudytas, o B. M. „Vanda“ deportuota remiantis LSSR Aukščiausiojo Teismo nuosprendžiais (žr. šio sprendimo 31 ir 32 punktus), nekeičia ir nepaneigia pareiškėjo baudžiamosios atsakomybės už jų likimą.

c) Ar pareiškėjo nuteisimas už genocidą buvo suderinamas su Konvencijos 7 straipsniu

100. Šioje byloje Vyriausybė savo argumentuose iš esmės apsiribojo klausimu, ar, atsižvelgiant į 2016 m. balandžio 12 d. nutartį pareiškėjo Drėlingo byloje (žr. šio sprendimo 46–56 punktus), pareiškėjo padėtis jo nuteisimo už genocidą atžvilgiu atitinka 7 straipsnio reikalavimus, nustatytus sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (minėta pirmiau §§ 179–86). Šiuo požiūriu Teismas pirmiausiai įvertins, ar pašalintas nacionalinių teismų praktikos neaiškumas ir, jei taip, ar pareiškėjo byloje laikytasi atitinkamų reikalavimų (žr., *mutatis mutandis*, *Hutchinson*, minėta pirmiau, § 37).

101. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, motyvuodamas 2016 m. balandžio 12 d. nutartį, analizavo Teismo 2015 m. spalio 20 d. sprendimo turinį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis sprendimu, padarė išvadą, kad Teismas Konvencijos 7 straipsnio pažeidimą konstatavo dėl to, kad Lietuvos teismai nepakankamai pagrindė savo išvadas, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį, tai yra dalį grupės, saugomos pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį (žr. šio sprendimo 49 punktą). Tokio Teismo sprendimo supratimo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikėsi ir savo vėlesnėje nutartyje atnaujintoje V. Vasiliausko byloje, kurioje buvo pažymėta, kad nacionaliniai teismai nepateikė pakankamai argumentų ypatingai partizanų „reikšmei“ nacionalinei grupei paaiškinti (žr. šio sprendimo 63 ir 64 punktus).

102. Atsižvelgiant į sprendimų vykdymo principus, Teismo nuomone, nebūtina išreikšti pozicijos dėl tokio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo aiškinimo pagrįstumo. Teismui pakanka įsitikinti, kad 2016 m. balandžio 12 d. nutartis neiškraipė Teismo sprendimo ir nepristatė jo klaidingai.

103. Teismas privalo pastebėti, kad pareiškėjo byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš tiesų išsamiai išaiškino „tautos“ sąvoką sudarančius elementus (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties 18 punktą, cituotą šio sprendimo 50 punkte) ir aspektus, dėl kurių buvo prieita prie išvados, kad Lietuvos partizanai „sudarė reikšmingą lietuvių tautos – nacionalinės, etninės grupės – dalį“. Be kita ko, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad sovietų represijos buvo nukreiptos prieš aktyviausią ir pažangiausią lietuvių tautos – nacionalinės, etninės grupės – dalį. Tokie represiniai veiksmai turėjo aiškų tikslą daryti įtaką lietuvių tautos demografinėi būklei. Savo ruožtu rezistencijos dalyviai – Lietuvos partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai – buvo reikšminga lietuvių tautos, kaip nacionalinės, etninės grupės, dalis, nes partizanai buvo labai svarbūs siekiant apsaugoti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę. Dėl šių požymių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad partizanai, kaip grupė, sudarė reikšmingą saugomos nacionalinės ir etninės grupės dalį, o jų sunaikinimas reiškė genocidą ir pagal Baudžiamojo kodekso 99 straipsnį, ir pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį (išsami analizė pateikta šio sprendimo 50–52 punktuose). Dėl to Teismas pripažįsta,

kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ištaisė trūkumus, Teismo nustatytus sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, kuriame buvo konstatuota, kad „nacionalinių teismų konstatuotuose faktuose baudžiamojoje byloje nebuvo įtikinamų išvadų, pagal kurias Teismas galėtų įvertinti, kokių pagrindų nacionaliniai teismai nusprendė, kad 1953 m. Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį, kitaip tariant, dalį grupės, saugomos pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį“ (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 181).

104. Teismas taip pat pastebi, kad toje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat rėmėsi Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu, kuriame buvo pradėtas aiškinti su partizaniniu judėjimu Lietuvoje susijęs istorinis kontekstas ir jo reikšmė lietuvių tautai (žr. šio sprendimo 59 punktą). Taigi, Teismas sutiko su Vyriausybės argumentu, kad nacionalinių teismų praktika dėl ypatingo partizanų vaidmens buvo palaipsniui patikslinta.

105. Atsižvelgdamas į subsidiarumo principą ir Teismo 2015 m. sprendimo tekstą, Teismas mano, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išvadoje dėl pareiškėjo kaltės vykdant partizanų A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ genocidą, partizanams esant reikšmingiems visos nacionalinės grupės (lietuvių tautos), apibrėžtos etniniais požymiais, išlikimui (žr. šio sprendimo 53 punktą), yra išdėstyti išsamūs pagrindai, kuriais remiantis ji buvo priimta. Toks pagrindimas neiškraipo Teismo sprendimo išvadų. Priešingai, tai yra lojalus ir sąžiningas Teismo sprendimo aiškinimas siekiant vykdyti Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus. Dėl to Teismas sprendžia, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicijoje dėl Teismo 2015 m. sprendimo, bendrai vertinant, nėra jokių faktinių ar teisinių klaidų, kurios vestų prie tokio pareiškėjo nuteisimo už genocidą, kurio nebūtų buvę galima numatyti.

106. Vertindamas, kaip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsižvelgė į Teismo išvadą Vasiliausko byloje, Teismas svarbia laiko tą aplinkybę, kad atnaujintoje Vasiliausko baudžiamojoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas be jokių išlygų pripažino, kad anksčiau šią baudžiamąją bylą nagrinėjusių teismų pateiktas partizanų vaidmens vertinimas buvo neišsamus, todėl nepakankamas (žr. šio sprendimo 64 punktą).

107. Teismas taip pat pastebi, kad po Teismo sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* priimtose nutartyse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat ištaisė ir kitą trūkumą, į kurį tame sprendime atkreipė dėmesį Teismas (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 184). Tai yra, M. M. byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad už asmenų, priklausančių politinei grupei, kuri nebuvo saugoma pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį, genocidą negalima traukti baudžiamojon atsakomybėn retrospektyviai (žr. šio sprendimo 71 punktą). Atnaujintoje V. Vasiliausko baudžiamojoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pastebėjo, kad atsižvelgiant į tai, jog jis anksčiau buvo apkaltintas ir nuteistas už politinės grupės narių genocidą, šie sprendimai yra naikintini (žr. šio sprendimo 64 ir 65 punktus).

d) Teismo išvada

108. Teismo nuomone, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinėje sesijoje priimta nutartis Drėlingo byloje pašalino aiškumo trūkumą, kuris buvo nustatytas sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* ir kilo dėl nacionalinės teisės, tai yra Baudžiamojo kodekso 99 straipsnio neatitikties Konvencijos prieš genocidą II straipsniui. Be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas patikslino vertinimo apimtį nacionaliniams teismams nagrinėjant kaltinimus genocidu, nustatė draudimą už asmenų, priklausančių politinei grupei, genocidą traukti atsakomybėn retrospektyviai (žr. šio sprendimo 48, 64 ir 65 punktus) ir būtinybę nustatyti tikslą (žr. šio sprendimo 54–56 ir 68–70 punktus). Atitinkamai nacionalinėje teisinėje sistemoje, kurioje remiamasi tarptautine teise (Konvencija prieš genocidą) ir nacionalinių teismų praktika (Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimu ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartimi pareiškėjo byloje), nebėra prieštaravimų, kuriuos Teismas buvo nustatęs Vasiliausko byloje (taip pat žr. šio sprendimo 74 ir 75 punktus). Įstatyminė nacionalinių teismų pareiga atsižvelgti į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką užtikrina svarbią garantiją ateičiai (žr. šio sprendimo 72 punktą; taip pat žr., *mutatis mutandis*, *Hutchinson*, minėta pirmiau, § 70).

109. Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad pagrindinė atsakomybė užtikrinant Konvencijoje nustatytų teisių apsaugą tenka nacionalinėms institucijoms. Jo nuomone, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš sprendimo *Vasiliauskas prieš Lietuvą* padarė reikiamas išvadas ir, patikslindamas nacionalinių teismų praktiką, išsprendė Konvencijos pažeidimo priežastį (žr. *Hutchinson*, minėta pirmiau, § 71, ir joje cituotas bylas).

110. Esant tokioms aplinkybėms, Teismas konstatuoja, kad pareiškėjo nuteisimas už partizanų A. R. „Vanago“ ir B. M. „Vandos“ genocidą gali būti laikomas numatomu pagal Konvencijos 7 straipsnį.

111. Šių argumentų pakanka Teismo išvadai, kad Konvencijos 7 straipsnis nepažeistas.

DĖL ŠIŲ PRIEŽASČIŲ TEISMAS

1. Vienbalsiai *skelbia* peticiją priimtina;
2. Penkiais balsais prieš du *musprendžia*, kad Konvencijos 7 straipsnis nepažeistas.

Surašyta anglų kalba ir paskelbta raštu 2019 m. kovo 12 d., vadovaujantis Teismo reglamento 77 taisyklės 2 ir 3 dalimis.

Marialena Tsirli
Kanclerė

Ganna Yudkivska
Pirmininkė

Remiantis Konvencijos 45 straipsnio 2 dalimi ir Teismo reglamento 74 taisyklės 2 dalimi, prie šio sprendimo pridedamos teisėjos Motoc ir teisėjo Ranzoni atskirosios nuomonės.

G.Y.
M.T.

TEISĖJOS MOTOC PRIEŠTARAUJAMOJI NUOMONĖ

„*Les faits sont les faits. Et qui dit que le ciel est bleu quand il est gris prostitue les mots et prépare la tyrannie*“ (Albert Camus)

Išvadas

1. Šioje sudėtingoje ir jautrioje byloje negalėjau balsuoti taip, kaip dauguma. Mano nuomone, tokį esminį Teismo praktikos pakeitimą gali atlikti tik Didžioji kolegija. Teisėjų dauguma Teismo pozicijos pasikeitimą *Vasiliausko* ir *Drėlingo* sprendimuose lygina su *Vinter* ir *Hutchinson* sprendimais, tačiau pamiršamas esminis elementas: tai, kad Teismo praktika buvo atnaujinta Didžiojoje kolegijoje. Kaip ir *Hutchinson* atveju šioje byloje taip pat būtinas Didžiosios kolegijos įsikišimas.

2. Šio Teismo sprendimo, kuriam nėra precedento tarptautinėje praktikoje, pasekmės yra esminės. Jame tarptautinis teismas pirmą kartą pripažino etninį-politinį genocidą. Dabar tokį genocidą buvus teigia daugybė valstybių ir tautų. Teismui pritarus tokiai „etninei-politinei“ kategorijai, Lietuvos pavyzdžiu norės sekti ir kitos valstybės. Priimdama šį sprendimą, teisėjų dauguma genocidą aiškina daug plačiau nei iki šiol buvo aiškinama pagal tarptautinę baudžiamąją teisę.

3. Genocido apibrėžimo klausimas tarptautinėje viešojoje teisėje yra vienas iš sunkiausių. Net ir priėmus 1948 m. Konvenciją, kurioje įtvirtintas genocido apibrėžimas aiškiai neapima „politinio“ kriterijaus, juo vis tiek rėmėsi politinei ar socialinei grupei priskiriamos etninės grupės nariai. Didžioji dauguma nuo Stalino, Mao Dzedongo ar Pol Poto kentėjusių milijonų žmonių mirė todėl, kad šie vadai buvo įsitikinę, jog jie priklauso kenkėjiškai klasei. Iš tiesų jie žuvo dėl ideologinių priežasčių. Politologas D. Russell tokio pobūdžio masines žudynes vadino democidu.

4. Viena iš pagrindinių problemų šiuo atveju – kontekstas, todėl tokio pobūdžio bylos vis dar laikomos savotiška kova tarp teisingumo ir neteisybės. Sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* teisėjas Kūris savo prieštaraujamojoje nuomonėje teigė: „Teismai savo dramblio kaulo bokštuose užsiima teise. Bet ne tik. Svarbiau tai, kad jie vykdo ir žmogiškąjį teisingumą (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, 2015, teisėjo Kūrio nuomonės 97 punktas).

5. Lietuva buvo pirmoji valstybė, teisės aktų pataisomis į genocido sąvoką įtraukusi papildomas grupes – politines ir socialines, – kurių nenumatė Konvencija prieš genocidą. Kita vertus, šiose pataisose atsispindi nepasitenkinimo Konvencijoje prieš genocidą įtvirtintu genocido apibrėžimu dabartinės tendencijos, matomos nacionalinėje praktikoje ir teisės komentaruose. Jais įrodinėjama, kad genocido sąvokoje apsiribojus nacionalinėmis, etninėmis, rasinėmis ir religinėmis grupėmis, tarptautinėje teisėje liko didžiulė spraga (žr. *Van Schaack, B.*, “The Crime of Political

Genocide: Repairing the Genocide Convention's Blind Spot", Yale Law Journal. 1997, 106: 2280–228).

6. Daugelyje valstybių į nacionalinius teisės aktus nuspręsta įtraukti platų šių grupių sąrašą (Dramblio Kaulo Krante, Kolumbijoje, Lenkijoje, Etiopijoje, Peru, Lietuvoje, Kosta Rikoje, Estijoje, Rumunijoje, Prancūzijoje, Baltarusijoje, Burkina Faso, Kongo ir Suomijoje). Daugeliu atvejų šis apibrėžimas buvo papildytas socialinėmis ar politinėmis grupėmis, tačiau kai kuriose valstybėse pasirinkta atvira kategorija – „grupės, apibrėžiamos bet kokio pasirinkto kriterijaus pagrindu“ (pvz., Prancūzija ir Rumunija). Taigi, turime pripažinti, kad šie pavyzdžiai pakankamai neįrodo, kad pagal tarptautinę paprotinę teisę yra priimtas platesnis genocido apibrėžimas.

7. Konvencijoje nustatyto apibrėžimo išplėtimas, net jeigu jis iš dalies yra nesuderinamas su tarptautine teise, nepažeidžia pačios tarptautinės teisės. Nei Konvencijoje prieš genocidą, nei kuriame nors kitame tarptautinės teisės akte nėra draudžiama priimti platesnį apibrėžimą nei būtina. Prerogatyva spręsti dėl valstybės baudžiamosios teisės turinio tenka valstybei.

8. Taigi Lietuva ir kitos valstybės turi teisę priimti platesnius genocido apibrėžimus ir už atitinkamus nusikaltimus teisti žmones, jei yra užtikrinamas *nullum crimen sine legem* principas. Šis principas įtvirtintas visose visuotinėse ir regioninėse žmogaus teisių sutartyse. Pagal šį principą draudžiama bausti asmenį už veiksmus, kurie pagal jų padarymo metu galiojusią valstybės nacionalinę teisę arba tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikaltimais. Taigi valstybės turi visišką teisę teisti asmenis už genocidą remdamosi platesniu apibrėžimu, jei šis nusikaltimas buvo įvykdytas po to, kai įsigaliojo jį kriminalizuojantis įstatymas.

9. Dėl to diskusijose remiamasi Raphael Lemkin pradiniu genocido apibrėžimu: ar politiškai motyvuotas žudynes turėtume laikyti genocidu? Lemkin atsakymas buvo teigiamas: jis holodomorą (sovietų dirbtinai sukeltą badą) Ukrainoje ir Kazachstane laikė genocidu (Wendt, 2005, 551–59 p.). Atkreiptinas dėmesys, kad platus genocido apibrėžimas nacionalinėse jurisdikcijose įsigalėjo 2000 m. (Schabas, 2000, 141–42 p.), tačiau problema buvo ta, kad Lietuva išplėtą apibrėžimą taikė retrospektyviai. Užuot kvalifikavę Vasiliausko veiksmus kaip kitą nusikaltimą (karo nusikaltimą ar nusikaltimą žmoniškumui), ir prokuratūra, ir teismai įrodinėjo, kad Vasiliauskas vykdė politinės grupės genocidą, nors apeliacinis teismas ir bandė tai susieti su nacionaline grupe, pirmą kartą politinę grupę apibūdindamas kaip nacionalinės grupės dalį (*Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 36). Tai rodo, kad nacionaliniai teismai pradėjo jausti būtinybę atsakomybę už genocidą pagrįsti remiantis ne tik nacionaline teise, bet ir tarptautine teise.

I. Byla *Vasiliauskas prieš Lietuvą*

10. Vasiliauskas buvo MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti*) arba Valstybės saugumo ministerijos, kuri vėliau tapo gerai žinomą KGB,

operatyvinis įgaliotinis. Ši institucija vykdė represijas prieš visus, kurie nepritarė pakartotinei Lietuvos okupacijai 1944 m., kai sovietai išstūmė nacius, arba paprasčiausiai prieš kiekvieną, kurį sovietų režimas laikė „priešu“. Tikriausiai žinome, kad net nereikėjo rodyti atviro priešiško, pakakdavo prie priešų būti priskirtam tokiais „objektyviais“ apibūdinimais kaip buožė, buržuazinis nacionalistas, trockininkas ir pan. (Harendt, 1976, 424 p.).

11. Vasiliauskas prie MGB prisijungė 1952 metais. Viena iš jo, kaip MGB operatyvinio darbuotojo, pagrindinių funkcijų – likviduoti antisovietinį ginkluotą pasipriešinimą, kuris vis dar gyvavo nepaisant okupacijos metų. 1953 m. Vasiliauskas dalyvavo „operacijoje“ ir nužudė (arba bent jau dalyvavo bendruose veiksmuose nužudant) du partizanus. Lietuvai 1990 m. atkūrus nepriklausomybę, Vasiliauskas 2001 m. buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už genocidą ir 2004 m. pripažintas kaltu. 2005 m. apeliaciniai teismai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šį nuosprendį paliko galioti (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], Nr. 35343/05, §§ 15–47, ECHR 2015). Vasiliausko byla nebuvo nuodugniai išnagrinėta visose nacionalinių teismų instancijose. Nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius genocido nusikaltimą, teko nagrinėti Konstituciniam Teismui. Galiausiai šią bylą 2013 m. nagrinėjo Teismo Didžioji kolegija, o 2015 m. buvo priimtas galutinis sprendimas, kuriame labai maža balsų persvara – 9 teisėjų prieš 8 – buvo konstatuotas EŽTK 7 straipsnio pažeidimas.

12. Teismo nuomone, Lietuvos apeliacinio teismo ir Konstitucinio Teismo pateiktas „dalinis“ išaiškinimas, nors jį ir patvirtino tarptautinė praktika, atspindi vėlesnę tarptautinės teisės raidą ir kaltinamasis negalėjo jos numatyti 1953 metais (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, §§ 180–81). Vyriausybė ir teismai neįrodė, kad buvo suvokiama Lietuvos partizanų, kaip atitinkamos grupės (t. y. grupės „dalies“ sunaikinimo), svarba, kad ir kokios būtų priežastys. Kitaip tariant, „nacionalinių teismų, nagrinėjusių baudžiamąją bylą, konstatuotuose faktuose nebuvo įtikinamų išvadų, pagal kurias Teismas galėtų įvertinti, koku pagrindu nacionaliniai teismai nusprendė, kad 1953 m. Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį, kitaip tariant, dalį grupės, saugomos pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį“ (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 181).

13. Pažymėtina, kad tai nėra pirmoji byla, kurioje posovietinėse valstybėse sovietų pareigūnai yra kaltinami tarptautiniais nusikaltimais, įskaitant genocidą. Jau buvo baudžiamųjų bylų, susijusių su kitais nusikaltimais, kaip antai konkrečiais karo nusikaltimais (pavyzdžiui, gyventojų deportacija) ir nusikaltimais žmoniškumui. Tačiau tai yra pirmoji Strasbūrą pasiekusi byla dėl sovietų vykdyto genocido. Be to, tai nebuvo ir pirmoji Teismo nagrinėta byla, susijusi su Antrojo pasaulinio karo įvykiais Baltijos valstybėse (žr. garsiąją bylą *Kononov prieš Latviją* [DK], Nr. 36376/04, ECHR 2010).

14. Dauguma ir mažuma sutarė dėl kai kurių aspektų, taip pat ir dėl to, kad bylai reikšmingu laikotarpiu genocidas buvo uždraustas remiantis paprotine tarptautine teise bei 1948 m. Konvencija prieš genocidą. Sutariama buvo ir dėl to, kad į saugomų pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį grupių sąrašą, kuris atspindi paprotinę normą, sąmoningai nebuvo įtrauktos politinės grupės. Taigi, nuteisimas už genocidą nebūtų buvęs pagrįstas, jei sovietai būtų „paprasčiausiai“ naikinę savo politinius priešininkus Lietuvoje. Sąvokos „iš dalies“ klausimu teisėjų mažuma mano, kad yra visiškai tinkama pirmiausia apibrėžti saugomą grupę kaip etninius lietuvius, o vėliau tos grupės „dalį“ papildomai apibrėžti kaip Lietuvos partizanus ar besipriešinančiuosius sovietų valdžiai. Kita vertus, daugumos įsitikinimu, nors 1953 m. buvo galima įsivaizduoti grupės „dalies“ išraišką skaičiais, nebuvo įmanoma numatyti, kad dalis bus apibrėžta ir kokybiškai, kaip buvo atlikta tarptautinių baudžiamųjų teismų praktikoje (žr. 177 punktą). Šis aspektas, mano manymu, yra itin problemiškas, nes tie asmenys, kurie dabartiniuose teismuose buvo nuteisti už siekį sunaikinti grupės dalį, galėtų tvirtinti, kad jų nuteisimas pažeidė *nullum crimen*, nes jų nusikaltimai buvo įvykdyti anksčiau nei suformuota juos nuteisusių teismų praktika (žr. M. Milanovic, „European Court Tackles the Definition of Genocide“).

15. Sprendime teigiama, kad Teismui neįmanoma įvertinti, „koku pagrindu nacionaliniai teismai nusprendė, kad 1953 m. Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą nacionalinės grupės dalį, kitaip tariant, dalį grupės, saugomos pagal Konvencijos prieš genocidą II straipsnį“ (žr. 181 punktą). Tačiau yra problema, kurios turbūt nepastebėjo nei dauguma, nei su jais nesutinkantys teisėjai. Jei nacionaliniai teismai būtų „tinkamai“ įrodę šią reikšmę, ar daugumos sprendimas būtų kitoks? Atrodo, kad šis sprendimas visų pirma buvo pagrįstas galimybe numatyti, kad Vasiliausko įvykdyta veika bus laikoma genocidu. Todėl pirmiausia reikėtų klausti, „ar galėjo Vasiliauskas suprasti, kad partizanai yra reikšminga nacionalinės grupės dalis?“ Tai yra šis argumentas turėjo būti siejamas ne su nacionalinių teismų argumentų nuoseklumu, bet su Vasiliausko *mens rea*. Antra, Teismas jau apibūdino suformuluotą naują „šalies svarbos“ kriterijų (178 punktą), todėl Vasiliauskas vis tiek būtų laikomas negalinčiu atsakyti už savo veiką ir ankstesnis argumentas nebūtų pasikeitęs. Atrodo, kad šioje byloje Teismas pabandė kaltę perkelti nacionaliniams teismams, pats nepateikdamas jokių savo argumentų.

II. Drėlingas prieš Lietuvą

16. Pareiškėjas, kuris bylai reikšmingu laikotarpiu buvo Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) KGB vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, 1956 m. spalio 12 d. dalyvavo sulaikant du Lietuvos partizanus A. R. („Vanagą“) ir jo sutuoktinę B. M. („Vandą“). 1949 m. A. R buvo išrinktas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) gynybos pajėgų vadu, o 1951 m.

tapo LLKS tarybos pirmininku. Po sulaikymo šie du partizanai buvo laikomi KGB kalėjime Vilniuje ir kankinami. 1957 m. rugsėjo mėn. LSSR Aukščiausiasis Teismas nuteisė A. R. mirties bausme ir po dviejų mėnesių jis buvo sušaudytas. B. M. buvo nuteista aštuoneriems metams laisvės atėmimo. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 2015–2016 m. pareiškėjas buvo pripažintas kaltu dėl dalyvavimo 1956 m. spalio 12 d. operacijoje, per kurią buvo sulaikyti ir įkalinti A. R. ir B. M. Jis buvo nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, galiojusio nuo 2003 m. gegužės 1 d., 99 straipsnį už „padėjimą vykdyti genocidą“. Taigi, teisinės nuostatos, kuriomis remiantis pareiškėjas buvo nuteistas, taikytos retrospektyviai. Tautiškumo ir etniškumo aspektus Didžioji kolegija jau įvertino sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Jame taip pat buvo atsižvelgta į Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimą (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 56), kuriuo dabar remiasi teisėjų dauguma, pritardama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutarčiai (žr. šio sprendimo 104 punktą). Šiuo požiūriu Didžioji kolegija pastebėjo, kad nebuvo tiesiogiai akivaizdu, kad įprastinė Konvencijoje prieš genocidą vartojamų sąvokų „nacionalinė“ ir „etninė“ reikšmė gali apimti partizanus.

17. Dėl šios priežasties Teismas pripažino, kad nacionalinių teismų išvados, kad aukos pateko į genocido nusikaltimo apibrėžimą kaip dalis saugomos grupės, reiškė išaiškinimą pagal analogiją pareiškėjo nenaudai, dėl to jo nuteisimas nebuvo numatomas (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 183). Taigi, regis, kad šis konkretus klausimas jau Didžiosios kolegijos bent iš dalies išspręstas sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Tuo remiantis galima daryti išvadą, kad nacionalinių teismų sprendimus šioje byloje sudarė tik sąvokos „nacionalinė-etninė-politinė“ grupė aiškinimas, kuris buvo nesuderinamas su paties Teismo aiškinimu, o grupė, kurią Teismas turėjo įvertinti šioje byloje, iš esmės buvo ta pati, kuri jau buvo įvertinta sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*.

18. Teisėjų daugumos nuomone, šioje byloje buvo išspręsta nepakankamai aiškios nacionalinės jurisprudencijos problema, nustatyta Didžiosios kolegijos nagrinėtoje byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Šiuo klausimu buvo pažymėta, kad Lietuvos teismai tinkamai pagrindė savo išvadas, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą dalį „nacionalinės“ ir „etninės“ grupės, kuri buvo saugoma pagal Konvenciją prieš genocidą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad partizanai buvo „labai svarbūs siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimone“ ir „dėl to jų naikinimas vertintinas kaip genocidas“ pagal Konvenciją prieš genocidą (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 103).

19. Genocido sąvokos išplėtimo į ją įtraukiant etnines ir nacionalines grupes klausimas, kaip teigė teisėjų dauguma sprendime byloje *Drėlingas prieš Lietuvą*, išlieka sudėtingas. Kaip ir Lemkin Vespasian Pella palaikė tokią sampratą, kuri apimtų nacionalines grupes. Šis pasiūlymas buvo aiškiai atmestas.

Praėjusio šimtmečio pabaigoje šių dviejų sąvokų skirtumą rengdamas Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektą nustatė specialusis pranešėjas Thiam: „Atrodo, kad etninė priklausomybė yra labiau kultūrinė. Ji paremta kultūrinėmis vertybėmis ir apibrėžiama gyvenamos, mąstysenos, požiūrio į gyvenimą ir daiktus. Vertinant giliau, etninę grupę lemia kosmogonija. Rasinis elementas, priešingai, dažniau pažymi bendras fizines savybes“.

IV. Išvados

20. Atsižvelgiant į šios bylos reikšmę ir į tai, kad buvo sukurta nauja kategorija bei pakeista sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* išreikšta Didžiosios kolegijos pozicija dėl Konvencijos 7 straipsnio pažeidimo, šioje byloje būtinas Didžiosios kolegijos įsikišimas.

TEISĖJO RANZONI PRIEŠTARAUJAMOJI NUOMONĖ

I. Įvadas

1. Aš balsavau prieš poziciją, kad šioje byloje nebuvo padarytas Konvencijos 7 straipsnio pažeidimas, nes negaliu sutikti su teisėjų daugumos pateiktu kai kurių svarbių aplinkybių vertinimu, su jos pateiktu Didžiosios kolegijos sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* aiškinimu ([DK], Nr. 35343/05, ECHR 2015), ir tuo, kaip ji taikė bendruosius principus.

2. Šios bylos aplinkybių santrauka: 1956 m. spalio 12 d. pareiškėjas, kuris tuo metu buvo Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (LSSR) KGB vyresnysis operatyvinis įgaliotinis, dalyvavo sulaikant du Lietuvos partizanus A. R. „Vanagą“ ir jo sutuoktinę B. M. „Vandą“. 1949 m. A. R. buvo išrinktas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) gynybos pajėgų vadu, o 1951 m. tapo LLKS tarybos pirmininku. Vienos sulaikymo grupės, kuriai pareiškėjas nepriklausė, sulaikyti A. R. ir B. M. buvo kalinami KGB kalėjime Vilniuje ir kankinami. 1957 m. rugsėjo mėn. LSSR Aukščiausiasis Teismas A. R. nuteisė mirties bausme, ir po dviejų mėnesių jis buvo sušaudytas. B. M. buvo nuteista aštuoneriems metams laisvės atėmimo.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 2015–2016 m. pareiškėjas buvo pripažintas kaltu dėl dalyvavimo 1956 m. spalio 12 d. operacijoje, per kurią buvo sulaikyti ir įkalinti A. R. ir B. M. Jis buvo nuteistas už „padėjimą vykdyti genocidą“ pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, kuris įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d., 99 straipsnį. Taigi teisinės nuostatos, kuriomis buvo remiamasi nuteisiant pareiškėją, buvo taikytos retrospektyviai.

3. Toks retrospektyvus baudžiamojo įstatymo taikymas kaltinamojo nenaudai yra draudžiamas pagal Konvencijos 7 straipsnio 1 dalį. Bendresne prasme jis taip pat apima principą, skelbiantį, kad tik įstatymas gali apibrėžti nusikaltimą ir nustatyti bausmę ir kad baudžiamojo įstatymo negalima aiškinti per daug plačiai kaltinamojo nenaudai. Pažeidimas turi būti tiksliai apibrėžtas (arba „prieinamas“) teisėje, ir asmuo iš atitinkamos nuostatos teksto ir, jeigu reikia, pasitelkęs kompetentingą teisinę konsultaciją, turi turėti galimybę žinoti (arba „numatyti“), už kokius veiksmus ar neveikimą jam kils baudžiamoji atsakomybė (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, minėta pirmiau, § 154).

Tačiau remiantis 7 straipsnio 2 dalimi ši nuostata nekliudo teisti ir nubausti kiekvieną asmenį už kokius nors veiksmus ar neveikimą, kurie jų padarymo metu pagal civilizuotų tautų pripažintus bendruosius teisės principus buvo laikomi nusikaltimais. Kitaip tariant, 7 straipsnis bus pažeistas, jei nebus nustatyta, kad pareiškėjo nuteisimas pagrįstas 1956 m. galiojusia tarptautine teise.

4. Taigi pagal 7 straipsnį Teismas turi atsakyti į šį klausimą: ar pareiškėjas, remdamasis tarptautine teise ir visų pirma 1948 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį

(Konvencija prieš genocidą) ir tuomečiu jos aiškinimu, galėjo 1956 m. numatyti, kad jo dalyvavimas 1956 m. spalio 12 d. sulaikant A. R. ir B. M. gali prilygti „padėjimui vykdyti genocidą“, kuris buvo įtvirtintas tik 2003 m. ir dėl kurio jis vėliau buvo nuteistas baudžiamojoje byloje?

II. Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*

5. Ši byla susijusi su buvusiu LSSR valstybės saugumo tarnybos pareigūnu Vasiliausku, kuris 2004 m. buvo nuteistas už 1953 m. vykdytą Lietuvos partizanų, kurie po Antrojo pasaulinio karo priešinosi sovietų valdžiai, genocidą. Jis, be kita ko, skundėsi, kad jo byloje Lietuvos teismų pritaikytas platus genocido nusikaltimo aiškinimas nebuvo pagrįstas šio nusikaltimo samprata pagal tarptautinėje viešojoje teisėje įtvirtintą formuluotę. Jis tvirtino, kad buvo nuteistas remiantis naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsniu, į kurio nuostatas dėl baudžiamosios atsakomybės už genocidą tarp grupių, kurios gali būti laikomos nukentėjusiomis nuo genocido, buvo įtrauktos ir politinės grupės. Tačiau politinių grupių nėra tarp grupių, saugomų remiantis Konvencija prieš genocidą.

6. Teismas nustatė, kad Vasiliausko nuteisimas buvo pagrįstas teisinėmis nuostatomis, kurios 1953 m. negaliojo, ir kad tos nuostatos buvo taikomos retrospektyviai. Taigi buvo būtina nustatyti, ar toks nuteisimas buvo numatytas 1953 m. galiojusioje tarptautinėje teisėje. Nors genocido nusikaltimas buvo tiksliai apibrėžtas tarptautinėje teisėje, visų pirma Konvencijoje prieš genocidą, kurią Sovietų Sąjunga pasirašė 1949 m. ir kuri dėl to buvo prieinama Vasiliauskui, Teismas nusprendė, kad jo nuteisimo nebuvo galima numatyti pagal partizanų nužudymo metu galiojusią tarptautinę teisę. Tai yra, tarptautinėje sutartinėje teisėje įtvirtintas genocido apibrėžimas neapėmė „politinės grupės“. Teismas taip pat nebuvo įsitikinęs, kad Lietuvos teismų Vasiliausko byloje taikytas genocido nusikaltimo aiškinimas atitiko 1953 m. buvusį genocido sampratos aiškinimą. Genocido nusikaltimo apibrėžimas Lietuvos teisėje ne tik nebuvo pagrįstas to nusikaltimo formuluote pagal Konvenciją prieš genocidą, bet taip pat buvo palaipsniui plečiamas Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Tai buvo taikoma ir argumentui, kad Lietuvos partizanai buvo nacionalinės grupės „dalis“, tai yra Konvencijos prieš genocidą saugoma grupė. Teismo nuomone, nors teismai Vasiliausko nuosprendį performulavo Lietuvos partizanams priskirdami „lietuvių tautos atstovų“ statusą, 1953 m. jis negalėjo numatyti, kaip teismai vėliau aiškins Konvencijos prieš genocidą II straipsnyje esančią sąvoką „iš dalies“.

III. Šeši aspektai, dėl kurių aš nesutinku su daugumos argumentais ir išvadomis

7. Visų pirma, mano manymu, problemiški yra sprendimo 99 punkte pateikti argumentai ir palyginimas su Vasiliausko byla. Šioje byloje pareiškėjas dalyvavo 1956 m. spalio 12 d. operacijoje, per kurią buvo sulaikyti A. R. ir B. M., tačiau nedalyvavo jiems skiriant bausmę, įvykdant mirties bausmę arba deportuojant, todėl įrodinėjo, kad jo veiksmai negalėjo būti vertinami kaip genocidas. Dauguma šį argumentą atmetė teigdama, kad Teismas „*jau priėmė panašią išvadą sprendime byloje Vasiliauskas prieš Lietuvą*“.

8. Vasiliausko byla buvo susijusi su asmeniu, kuris 1953 m. tiesiogiai dalyvavo operacijoje, per kurią buvo nužudyti partizanai. Būtent šiame kontekste Didžioji kolegija pareiškė, kad net kareiviai negali visiškai, akiai paklusti įsakymams, kurie, – ir tai yra svarbus patikslinimas, – „šturkščiai pažeidė tarptautiniu mastu pripažintas žmogaus teises, ypač teisę į gyvybę“ (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 158).

9. Šiuo požiūriu kaltinimo įvykdžius genocidą kontekste egzistuoja esminis skirtumas tarp, viena vertus, dalyvavimo tiesiogiai nužudant asmenis, ir, kita vertus, – dalyvavimo sulaikant asmenis, kurie vėliau buvo nuteisti LSSR Aukščiausiojo Teismo. Dauguma nepaaiškino, kodėl pareiškėjo dalyvavimas – beje, kartu su daugeliu kitų agentų – sulaikant A. R. ir B. M. „akivaizdžiai pažeidė tarptautiniu mastu pripažintas žmogaus teises“. Be to, nors A. R. buvo iš tiesų nuteistas mirties bausme ir sušaudytas, B. M. nebuvo taip nuteista, ji buvo tik nuteista laisvės atėmimu. Šis faktas prieštarauja 99 punkte pateiktam pastebėjimui, kad pareiškėjas „tikrai turėjo suprasti, kad po sulaikymo abu partizanai bus sunaikinti“ (pabraukta mano).

10. Antrasis aspektas: sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (§§ 175 ir 178) Teismas, *inter alia*, pažymėjo, kad 1953 m. tarptautinėje paprotinėje teisėje įtvirtintame genocido apibrėžime nebuvo „politinių grupių“. Šią bylą nagrinėjusio pirmosios instancijos teismo nuosprendyje buvo vartojama sąvoka „nacionalinė-etninė-politinė“ grupė, kuri buvo pakartota Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (žr. šio sprendimo 35–36, 41 ir 50 punktus). Jame taip pat buvo teigiama, kad Lietuvos partizanai buvo atskira „politinė“ grupė (žr. šio sprendimo 53 punktą). Taigi, „politinis“ grupės aspektas, atrodo, išliko, nors teismai bandė labiau pabrėžti „nacionalinį“ ir „etninį“ grupės aspektus.

11. Tautiškumo ir etniškumo aspektus Didžioji kolegija jau įvertino sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Jame taip pat buvo atsižvelgta į Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimą (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 56 ir kt. punktai), kuriuo teisėjų dauguma dabar remiasi pritardama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutarčiai (žr. šio sprendimo 104 punktą). Šiuo požiūriu Didžioji kolegija pastebėjo, kad nebuvo tiesiogiai akivaizdu, kad įprastinė Konvencijoje prieš genocidą

vartojamų sąvokų „nacionalinė“ ar „etninė“ reikšmė gali apimti partizanus. Dėl šios priežasties ji pripažino, kad nacionalinių teismų išvada, jog aukos pateko į genocido nusikaltimo apibrėžimą kaip dalis saugomos grupės, buvo paremta analogija ir padaryta pareiškėjo nenaudai, dėl to jo nuteisimas nebuvo numatomas (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 183).

12. Taigi, regis, šis konkretus aspektas Didžiosios kolegijos bent iš dalies jau yra išnagrinėtas sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*. Tuo remiantis galima daryti išvadą, kad šioje byloje nacionalinių teismų sprendimuose buvo pateiktas tik sąvokos „nacionalinė-etninė-politinė“ grupė aiškinimas, kuriame neatsižvelgta į jau pateiktą paties Teismo aiškinimą. Taip pat galima daryti išvadą, kad grupė, kurią Teismas turėjo įvertinti šioje byloje, iš esmės buvo ta pati, kuri jau buvo įvertinta sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, nors dabar ji priskirta naujai – „nacionalinės-etninės-politinės“ grupės – kategorijai. Arba, paprasčiau tariant – senas vynas naujuose buteliuose?

13. Šiaip ar taip, su teisėjų daugumos argumentais ir jų galutine išvada nesutinku ir dėl rimtesnių argumentų, pavyzdžiui: daugumos nuomone, šalies teismų praktikoje buvusi aiškumo stoka, Didžiosios kolegijos apibūdinta sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, dabar jau pašalinta. Šiuo klausimu buvo pažymėta, kad Lietuvos teismai šiuo atveju tinkamai pagrindė savo išvadas, kad Lietuvos partizanai sudarė reikšmingą dalį „nacionalinės“ ir „etninės“ grupės, kuri buvo saugoma pagal Konvenciją prieš genocidą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad partizanai buvo „labai svarbūs siekiant apsaugoti ir ginti lietuvių tautinį identitetą, kultūrą bei nacionalinę savimonę“ ir „dėl to jų naikinimas vertintinas kaip genocidas“ ir pagal Konvenciją prieš genocidą (žr. šio sprendimo 103 punktą).

14. Nors Teismo vaidmuo vertinant ir aiškinant istorinius įvykius yra pagalbinis, vis dėlto kyla klausimas, ar toks aiškinimas yra priimtinas ir ar juo remiantis pareiškėjui priimtas apkaltinamasis nuosprendis dėl genocido galėjo būti jo numatytas, kai jis vykdė veiksmus. Be to, ar nacionalinių teismų aiškinimas atitinka tuo metu, kai pareiškėjas vykdė veiksmus, buvusią tarptautinę genocido sampratą?

15. Sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (žr. 161 punktą) Didžioji kolegija teigė, kad jos priežiūros įgaliojimai turi būti platesni, kai pati Konvencijoje įtvirtinta teisė reikalauja, kad nuteisimas ir bausmė turėtų teisinį pagrindą. Tai visų pirma taikytina 7 straipsnio atveju, kuris reikalauja Teismo patikrinti, ar buvo tuometinis teisinis pagrindas pareiškėją nuteisti. Teismas visų pirma privalo įsitikinti, kad Lietuvos teismų priimti sprendimai buvo suderinami su Konvencijos 7 straipsniu, kurio nuostatos iš esmės draudžia retrospektyviai taikyti baudžiamąjį įstatymą kaltinamojo nenaudai. Siauresnių priežiūros įgaliojimų suteikimas Teismui paverstų 7 straipsnį beprasmiu (ten pat).

16. Taigi, Teismas negali apriboti savo priežiūros tuo, ar nacionalinių teismų aiškinimas „neiškreipė“ sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*

Teismo priimtų išvadų, bei išvada, kad nacionalinių teismų aiškinime „bendrai vertinant nebuvo jokios akivaizdžios faktinės ar teisinės klaidos“ (žr. šio sprendimo 105 punktą). Šiuo atžvilgiu taip pat nėra tinkama, ypač be jokios nuorodos į Teismo praktiką, taikyti „Teismo sprendimų vykdymo principus“ (žr. šio sprendimo 102 punktą). Ši byla nėra skirta sprendimui byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* vykdyti ir Teismas nėra atleistas nuo pareigos išsamiai įvertinti pareiškėjo nuteisimą Konvencijos 7 straipsnio požiūriu, taigi Teismui pačiam įvertinant, ar tuo metu, kai 1956 m. vyko šie įvykiai, tokiam nuteisimui buvo pakankamai aiškus pagrindas tarptautinėje teisėje.

17. Taip pat pažymėtina, kad Didžioji kolegija sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* (žr. 177 punktą) paaiškino, kad formuluotė „iš dalies“, kuri naudojama Konvencijos prieš genocidą II straipsnyje, buvo vėliau plėtojama tarptautinėje teisminėje praktikoje dėl genocido nusikaltimo. Teismas nurodė:

„Visų pirma, <...> tyčinis saugomos grupės „išskirtinės“ dalies naikinimas gali būti laikomas visos saugomos grupės genocidu, jei toji „išskirtinė“ dalis buvo esminga dėl labai didelio jos narių skaičiaus. Be to, greta kiekybinio grupės dalies, į kurią kėsinamasi, dydžio, teisminis išaiškinimas patvirtino, kad jos „reikšmingumas“ saugomoje grupėje taip pat gali būti naudingas požymis vertinimui.“

Tačiau, ir į tai taip pat reikia atsižvelgti, Didžioji kolegija taip pat (ten pat) pridūrė:

„Kad ir kaip būtų, šis formuluotės „iš dalies“ aiškinimas negalėjo būti pareiškėjo numatomas byloje reikšmingu metu.“

Tai lygiai taip pat taikytina ir pareiškėjo atveju šioje byloje.

18. Taigi, yra aiškios ribos, į kurias nacionaliniai teismai turi atsižvelgti aiškindami genocido apibrėžimą ir sieki sunaikinti visą nacionalinę-etninę grupę arba jos dalį. Taigi nacionaliniams teismams bei Strasbūro teismui yra nustatytos šių sąvokų taikymo pagal bylai reikšmingu laikotarpiu buvusią tarptautinės teisės sampratą ribos. Nepaisant to, iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutarties argumentų matyti, kad vertinama buvo iš 2016 m. perspektyvos ir taikoma platesnė genocido samprata – atsižvelgiant visų pirma į tarptautinių teismų praktiką 1999–2007 metais, o ne remiantis 6-ojo deš. aiškinimu, kuris baudžiamąją atsakomybę už genocidą būtų apribojęs. Sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* Didžioji kolegija aiškiai konstatavo (žr. išvados 184 punkto pabaigą ir papildomas nuorodas): nors Konvencijos prieš genocidą V straipsnis nedraudžia plėsti genocido apibrėžimo, jis neįteisina retrospektyvaus platesnio genocido apibrėžimo taikymo.

19. Ketvirtasis aspektas: kitas klausimas, ar 1956 m. pareiškėjas išvis galėjo numatyti tokį genocido apibrėžimo ir „nacionalinės grupės dalies“ sampratos aiškinimą, kuriuo remiantis jis vėliau buvo nuteistas. Šiuo

atžvilgiu galima pateikti dar vieną nuorodą į sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* išvadų 181 punkto pabaigą, kur Didžioji kolegija teigė:

„... Teismas nėra įsitikinęs, kad nagrinėjamoje byloje reikšmingu metu pareiškėjas, net ir su teisininko pagalba, galėjo numatyti, kad Lietuvos partizanų nužudymas buvo lietuvių nacionalinės arba etninės grupės genocidas.“

20. Kaip šioje byloje pareiškėjas galėjo, net su teisininko pagalba, numatyti būsiant tokį genocido nusikaltimo apibrėžimą, kurį 2015–2016 m. taikys nacionaliniai teismai? Mano manymu, jis iš tiesų negalėjo numatyti nei to, kad Lietuvos partizanai bus priskirti grupei, kuri yra saugoma pagal Konvenciją prieš genocidą, nei to, kad pats pareiškėjo dalyvavimas sulaikant buvusį partizanų vadą galėtų būti laikomas genocido nusikaltimu. Jei tai 1956 m. šiam pareiškėjui būtų buvę akivaizdu ir numatoma, Didžioji kolegija ir sprendime byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* būtų buvusi visiškai įsitikinusi, kad tai buvo numatoma pareiškėjui, kuris – prisiminkime – tiesiogiai ir sąmoningai dalyvavo nužudant Lietuvos partizanus. Numatomumo reikalavimai pareiškėjui šioje byloje negali būti mažesni nei taikyti Vasiliauskui.

21. Penktasis aspektas: pirmesni pastebėjimai veda prie kito aspekto, kurį norėčiau aptarti ir kuris, mano nuomone, teisėjų daugumos sprendime nebuvo nagrinėjamas arba tai buvo padaryta nepakankamai. Inkriminuojamus genocido veiksmus pareiškėjas įvykdė 1956 m. spalio 12 d. Taigi, pareiškėjo atsakomybės už genocidą numatomumo aplinkybė turi būti vertinama 1956 m. spalio mėn. kontekste. Aktyvus Lietuvos partizanų pasipriešinimas baigėsi 1953 m. (žr. šio sprendimo 42 punktą). Dešimt metų vykęs pasipriešinimas, dar vadinamas „Lietuvos karu, rezistencija, partizaniniu karu“ (žr. šio sprendimo 52 punktą), tuo metu, kai pareiškėjas dalyvavo sulaikant A. R. ir B. M., jau buvo pasibaigęs prieš trejus metus.

22. Taigi, kyla tokie papildomi klausimai: a) Koks buvo pasipriešinimo judėjimo ir Lietuvos partizanų reikšmingumas 1956 m. spalį? b) Ar 1956 m. spalį Lietuvos partizanai vis buvo reikšminga nacionalinės grupės, saugomos remiantis Konvencija prieš genocidą, dalis? c) Ar 1956 m. spalį Lietuvos partizanai buvo vis dar reikšmingi visos nacionalinės grupės, tai yra lietuvių tautos, išlikimui (žr., be kita ko, šio sprendimo 53 ir 105 punktus)?

23. Į šiuos klausimus neatsakė nei nacionaliniai teismai, nei teisėjų dauguma šiame sprendime. Jie atsižvelgė tik į situaciją, buvusią iki 1953 m., net nesvarstydami, ar 1956 m. šios situacijos teisinis vertinimas galėjo būti kitoks nei 1953 m. Kadangi teigiamų atsakymų į b ir c klausimus nėra pateikta, aš negaliu sutikti, kad pareiškėjo nuteisimas už genocidą galėjo būti jam numatomas 1956 m. spalį.

24. Tai būtų galima išryškinti ir hipotetiniu pavyzdžiu. Sakykime, asmuo 1985 m. nužudomas už tai, kad jis buvo vienas svarbiausių Lietuvos partizanų XX a. 6-ajame dešimtmetyje. Ar toks nusikaltimas vis tiek būtų laikomas genocidu?

25. Šeštasis aspektas: šioje byloje yra dar viena ypatybė, į kurią nebuvo atsižvelgta teisėjų daugumos sprendime. Konvencijos prieš genocidą III straipsnyje nustatyta, kad baudžiama už šias veikas: a) genocidą; b) susitarimą vykdyti genocidą; c) tiesioginį ir viešą kurstymą vykdyti genocidą; d) pasikėsinimą vykdyti genocidą; ir e) bendrininkavimą vykdant genocidą (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 79).

26. Pareiškėjas, atrodytų, buvo nuteistas už „padėjimą vykdyti genocidą“ pagal Lietuvos baudžiamojo kodekso 99 straipsnį ir 24 straipsnio 6 dalį (žr. šio sprendimo 58 punktą) dėl to, kad 1956 m. spalio 12 d. savo veiksmais padėjo sulaikyti A. R. ir B. M. (žr. 38 punktą). Pagal Lietuvos baudžiamojo kodekso 24 straipsnį „padėjimas“ yra viena iš „bendrininkavimo“ formų, tačiau ne tokia sunki nusikalstamo bendrininkavimo ir kaltės forma.

27. Šiuo atveju svarbu atsakyti į klausimą, ar „padėjimo vykdyti genocido veiksmus“ nusikalstama veika pagal nuo 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnį ir 24 straipsnio 6 dalį buvo laikoma baustina „bendrininkavimo vykdant genocidą“ veika pagal Konvencijos prieš genocidą III straipsnio e dalį, ją aiškinant pagal 1956 m. tarptautinę teisę. Dėl to vėl kyla pareiškėjo nuteisimo 2015–2016 m. numatomumo klausimas. Šiuo požiūriu prisimintina, kad teisinės nuostatos, kuriomis remiantis buvo nuteistas pareiškėjas, taikytos retrospektyviai ir kad 7 straipsnis turi būti aiškinamas ir taikomas taip, kad suteiktų veiksmingą apsaugą nuo savavališko baudžiamojo persekiojimo, nuteisimo ir bausmės (žr. *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, § 153).

28. Tačiau nacionaliniai teismai nesvarstė klausimo, ar „padėjimas vykdyti genocidą“, kaip numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 99 straipsnyje ir 24 straipsnio 6 dalyje, pateko į Konvencijos prieš genocidą taikymo sritį pagal 1956 m. sampratą ir ar tai galėjo būti numatoma pareiškėjui (šiuo atžvilgiu žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 12 d. nutartį ir šio sprendimo 45–56 punktus). Nuo šio aspekto vertinimo susilaikė ir teisėjų dauguma.

29. Atsižvelgdamas į šias aplinkybės, aš dar kartą negaliu sutikti, kad pareiškėjo nuteisimas už „padėjimą vykdyti genocidą“ buvo jam numatomas 1956 m. spalio mėnesį.

IV. Išvada

30. Grįždamas prie klausimo, į kurį Teismas šioje byloje turėjo atsakyti pagal Konvencijos 7 straipsnį, dėl pirmiau nurodytų priežasčių darau šią išvadą: 1956 m. spalio 12 d. dalyvaudamas sulaikant A. R. ir B. M., pareiškėjas nenumatė ir negalėjo numatyti, – net su teisininko pagalba, – kad jo veiksmai pagal tarptautinę teisę, visų pirma pagal tuometinį Konvencijos prieš genocidą aiškinimą, galėjo būti vertinami kaip „padėjimas vykdyti genocidą“ ir kad vėliau jis už tai gali būti nuteistas.

31. Mano nuomone – ir tai sakau su visa derama pagarba – kolegijos dauguma neteisingai aiškino sprendimą byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* ir nesivadovavo Didžiosios kolegijos sprendimu. Sąžiningai laikantis sprendimo byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą*, ypač jame išdėstytų principų ir numatomumo vertinimo, šioje byloje rezultatas būtų buvęs toks pat kaip ir Didžiosios kolegijos nagrinėtoje byloje, tai yra būtų buvę nuspręsta, kad pareiškėjo nuteisimas negali būti laikomas pagrįstu nei pagal Konvencijos 7 straipsnio pirmąją, nei pagal antrąją dalį.

32. Taigi, mano nuomone, Konvencijos 7 straipsnis buvo pažeistas.